

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

КОВАЛЬ МИРОСЛАВ СТЕФАНОВИЧ

УДК 378.6028.42:351.746.1(043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ
В ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ
ВИЩОЇ ОСВІТИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Вінниця – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, м. Львів.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України
Гуревич Роман Семенович,
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Навчально-науковий інститут педагогіки, психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації, директор, м. Вінниця.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член (академік) НАПН України
Ничкало Нелля Григорівна,
Національна академія педагогічних наук України, Відділення професійної освіти і освіти дорослих, академік-секретар, м. Київ;

доктор педагогічних наук, професор
Діденко Олександр Васильович,
Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, науково-дослідний відділ, провідний науковий співробітник, м. Хмельницький;

доктор педагогічних наук, професор
Рижиков Вадим Степанович,
Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, науково-дослідний відділ військово-гуманітарних досліджень Науково-дослідного центру, провідний науковий співробітник, м. Київ.

Захист відбудеться «20» жовтня 2020 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. К. Острозького, 32, корп. 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (вул. К. Острозького, 32 м. Вінниця, 21001) і на сайті університету: <https://www.vspu.edu.ua/science/dis/>.

Автореферат розісланий «18» вересня 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. М. Коломієць

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Загальносвітові тенденції, перетворення в усіх царинах життя Української держави на початку XXI ст., динамічні інтеграційні процеси і становлення інформаційного суспільства диктують необхідність модернізації освітньої системи. Кардинальні зміни в завданнях вищої школи, зумовлені цими трансформаціями, вимагають оновлення закладів вищої освіти (ЗВО), вдосконалення освітніх програм, змісту та методів навчання. Особливо важливо це для підготовки фахівців цивільного захисту, від яких залежить життєдіяльність усього суспільства.

Техногенні катастрофи, стихійні лиха, загрози і небезпеки різного походження, у тому числі військово-терористичні та епідеміологічні, з очевидністю засвідчують значущість ефективної діяльності сил цивільного захисту. Працівники Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) щодня виконують складні, ризиконебезпечні завдання, демонструючи професійну компетентність і готовність до роботи в екстремальних обставинах. Для повноцінного функціонування органів і підрозділів, що відповідають за різні напрями цивільної безпеки людини, особовому складу потрібні мобілізація фізичних і психофізіологічних резервів організму та ґрунтовна, всебічна професійна підготовленість. Про це свідчить досвід Європейської асоціації закладів вищої освіти у галузі цивільного захисту (EFSCA). Водночас, відомча професійна освіта разом із міцними традиціями, цінними напрацюваннями, на жаль, накопичила певні недоліки:

- низьку продуктивність використання психолого-педагогічного, управлінсько-адміністративного, наукового, творчого потенціалу всіх суб'єктів професійної підготовки фахівців цивільного захисту;
- брак інноваційних психолого-педагогічних заходів, спрямованих на реалізацію в підготовці курсантів і студентів положень компетентісного, середовищного, ресурсного та інших методологічних підходів;
- недостатньо системно, методологічно, організаційно та методично обґрунтоване впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освітній процес закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання;
- відсутність у ЗВО ДСНС України концепції професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі (ІОС) відповідно до тенденцій інформатизації освіти і суспільства;
- несформованість у ЗВО із специфічними умовами навчання чіткої системи управління якістю підготовки кадрів для ДСНС, а також належного психологічного супроводу процесу навчання фахівців до роботи в надзвичайних ситуаціях.

Ці негативи викликають зниження професійної компетентності випускників ЗВО. Результати аналізу професійної діяльності фахівців різних напрямів цивільного захисту, змісту й організації освітнього процесу в закладах свідчать про те, що досягнення необхідної якості їхньої підготовки стримує низка суперечностей:

- *на соціально-педагогічному рівні* – між ускладненням завдань, зростим рівнем вимог держави і суспільства до професіоналізму фахівців цивільного захисту і традиційною системою підготовки, що не враховує зміни в обсязі та складності сучасних завдань із запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- *на науково-освітньому рівні* – між необхідністю оновлення теоретико-методологічних, науково-педагогічних і технологічних підходів стосовно багаторівневої

освіти і професійного розвитку особового складу підрозділів цивільного захисту та застарілими засадами їхньої підготовки і підвищення кваліфікації, недостатніми інформаційними ресурсами, розрізненими, недостатньо обґрунтованими спробами впровадження інноваційних освітніх технологій;

– *на галузевому рівні* – між потребою забезпечення цілісності, безперервності, інтегрованості професійної освіти фахівців цивільного захисту в соціально-економічну структуру суспільства та намаганнями вдосконалити окремі елементи освітньої системи без урахування їх зв'язків, вузьковідомчим характером реформування вищої школи, дискретністю інновацій, недоліками в їх організації та здійсненні;

– *на методико-технологічному рівні* – між традиційним навчально-методичним інструментарієм формування особистості майбутніх фахівців цивільного захисту у ЗВО та необхідністю вдосконалення професійної підготовки курсантів і студентів із використанням дидактичного та виховного потенціалу новітніх, передусім інформаційно-комунікаційних, технологій професійної освіти;

– *на психолого-педагогічному рівні* – між потребою закладів вищої освіти у творчих викладачах, що усвідомлюють сучасні вимоги щодо підготовки фахівців, та недоліками їхньої професійно-педагогічної кваліфікації, недостатньою науково-методичною базою, відсутністю продуктивної методики вдосконалення майстерності науково-педагогічних працівників ЗВО із специфічними умовами навчання.

Розв'язання цих суперечностей потребує концептуального обґрунтування, розроблення та апробації модернізованої організаційно-педагогічної системи професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України.

Різноманітні проблеми навчання та виховання фахівців служби цивільного захисту перебувають у центрі уваги вітчизняних і зарубіжних учених. Для нашого дослідження вагомими є наукові розробки, що виконали О. Бикова, Н. Вовчаста, М. Демент, А. Дячук, О. Євсюков, О. Зачко, О. Іващенко, І. Коваль, М. Козяр, В. Король, А. Кузик, М. Кусій, В. Лефтеров, А. Литвин, А. Майборода, Ю. Ненько, І. Овчарук, Л. Перелигіна, В. Пліско, О. Повстин, В. Покалюк, Т. Рак, Ю. Рак, Р. Ратушний, Л. Руденко, В. Садковий, Р. Сірко, О. Тімченко, Т. Ткаченко, Р. Ткачук, Б. Шуневич та ін. Підготовку фахівців різних оперативно-рятувальних служб вивчали також Д. Афонін, Ю. Ахватава, С. Батуков, А. Белозерських, О. Болотін, А. Грішних, О. Губанова, Є. Домаєв, Ю. Дьожкіна, О. Капустина, В. Кафідов, І. Кевлов, В. Козлачков, М. Крупчак, А. Лазукін, І. Лаухіна, С. Марихін, М. Северін, С. Сердюк, В. Смірнов, В. Солнцев, О. Узун, В. Шубнякова та ін. Науковці стверджують, що разом із розширенням службових обов'язків значно зріс обсяг змісту підготовки працівників ДСНС, підвищилися вимоги до рівня їхньої підготовленості.

Зазначимо, що теоретичні положення та методичні розробки щодо навчання фахівців цивільного захисту мають суттєві розбіжності, характеризуються вузькоутилітарними рекомендаціями. Досі відсутня цілісна наукова концепція вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО із специфічними умовами навчання. Це актуалізує потребу вивчення теоретико-методологічних засад модернізації підготовки фахівців у відомчих ЗВО.

Актуальність визначеної проблеми, пов'язана з невпинним ускладненням службово-бойових завдань працівників ДСНС; її недостатня розробленість, необ-

хідність обґрунтування ефективних механізмів удосконалення підготовки фахівців різних напрямів цивільного захисту, істотна практична значимість цього питання; осмислення особистого досвіду, одержаного у процесі багаторічної викладацької, адміністративної та наукової роботи, а також результати спілкування з фахівцями служб порятунку різних країн (Естонії, Німеччини, Польщі, Франції, Фінляндії та ін.) зумовили вибір теми дослідження: *«Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Львівського державного університету безпеки життєдіяльності ДСНС України з теми *«Психолого-педагогічні технології підготовки фахівців до діяльності в особливих умовах та її психологічний супровід»* (РК № 0116U005307). Тема дисертації затверджена вченою радою ЛДУБЖД (протокол № 4 від 22.12.2015 р.).

Мета дослідження полягає в розробленні теоретичних і методичних засад модернізації професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інноваційному інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Провідною **ідеєю** дослідження є положення про те, що вдосконалення освітньої діяльності у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України вимагає докорінної реконструкції змісту, методів і технологій професійної підготовки, наближення їх до реальних дій із ліквідації надзвичайних ситуацій за допомогою *інформаційно-освітнього середовища* – цілісної сукупності апаратно-програмних засобів, електронних навчально-методичних комплексів та організаційно-педагогічних умов застосування ІКТ, що сприяють реалізації інтерактивної взаємодії між курсантами, студентами, науково-педагогічними працівниками й електронними освітніми ресурсами, підвищенню пізнавальної активності та якості підготовки майбутніх фахівців шляхом дидактично доцільного задоволення їхніх потреб в інформаційних послугах і навчальному контенті, а також оптимізації інформаційного, організаційного та науково-методичного забезпечення освітнього процесу й управління закладом, узгодженню режиму функціонування всіх підрозділів і служб.

Концепція дослідження визначає основні компоненти педагогічної системи професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі, лежить в основі авторської концепції вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України у ЗВО із специфічними умовами навчання та сприяє реалізації висунутої ідеї. Вона розкриває науково-педагогічні основи модернізації системи професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту на чотирьох рівнях, які сприяють реалізації провідної ідеї дослідження:

1. *Методологічний концепт* презентує фундаментальну основу (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і дисциплінарний аспекти), що визначає наукові засади вирішення проблеми підготовки фахівців цивільного захисту з позицій *гуманістичної філософії освіти, праксеології, семіотики, синергетики*. Вихідними є провідні методологічні підходи: *системний* щодо проєктування та конструювання складних, динамічних об'єктів професійної підготовки у ЗВО із специфічними умовами навчання; *інноваційний*, спрямований на обґрунтування,

розвиток і широке впровадження в освітню практику нових ідей, засобів і технологій, що сприяють її оптимізації; *інформологічний*, мета якого – підвищення ефективності завдяки вдосконаленню освітнього середовища, приєднання його до єдиного інформаційного простору, проєктування та реалізації найбільш доцільних засобів навчання на основі ІКТ; *особистісно-діяльнісний*, що визначає спрямованість освітнього процесу на формування особистісно-ділових і професійних якостей фахівців цивільного захисту; *компетентнісний*, який орієнтує навчання на розвиток у курсантів і студентів здатності виконувати професійні функції, вироблення потреби до самовдосконалення; *інтегративний*, що об'єднує цілі професійної підготовки, декомпоновані у змісті різних дисциплін з урахуванням напрямів подальшої діяльності працівників ДСНС; *ресурсний*, який спрямовує проєктування освітнього процесу на забезпечення і використання сукупності необхідних ресурсів, умов і засобів; *середовищний* – визначає організацію соціального та просторово-предметного оточення як дієвого інструменту досягнення поставленої освітньої мети.

2. *Теоретичний концепт* ґрунтується на дидактичних закономірностях і принципах та визначає систему науково-педагогічних ідей, концепцій і теорій щодо застосування інновацій у підготовці фахівців цивільного захисту з урахуванням напрямів навчання та прогнозування діяльності випускників у органах і підрозділах ДСНС. Науковий пошук спрямовується на внутрішню мотивацію курсантів і студентів, усвідомлення ними важливості подальшої професійної діяльності та врахування психолого-педагогічних особливостей підготовки до діяльності в екстремальних ситуаціях на основі кращого зарубіжного та вітчизняного досвіду закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання:

- цільовою основою модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту визначено професійну компетентність випускників як суб'єктів службової діяльності (досконале виконання повсякденних підготовчо-профілактичних заходів і бойових дій підрозділу під час ліквідації надзвичайних ситуацій);

- системотвірним чинником професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО із специфічними умовами навчання є цілеспрямоване інтегрування та координація зусиль усіх суб'єктів освітнього процесу із застосуванням інноваційних можливостей ІКТ на різних етапах навчання та виховання в курсантів і студентів;

- структурні елементи системи професійної підготовки майбутніх фахівців у інформаційно-освітньому середовищі ЗВО відображають потреби ДСНС України, а також запити суб'єктів освітнього процесу щодо інформаційної, дидактичної, методичної, психологічної, організаційно-управлінської підтримки навчання.

3. *Технологічно-проєктувальний концепт* передбачає науково-прогностичне обґрунтування, проєктування та побудову структурно-функціональної моделі професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО, що заснована на розроблених специфічних принципах і визначених організаційно-педагогічних умовах ефективного формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту. Інформаційно-освітнє середовище відомчого ЗВО ДСНС України відповідно до нашої моделі містить такі функціональні компоненти, що впливають на вдосконалення діяльності освітньої системи: програмно-стратегічний, мотиваційно-цільовий, комплексно-технологіч-

ний, організаційно-методичний, інформаційно-освітній, екстремально-професійний, позааудиторний, науково-інформаційний, адміністративно-управлінський. Водночас будова ІОС зумовлює його поділ на структурні складники, основними з яких є: апаратний, програмний, інформаційно-ресурсний, методично-кадровий, регламентний та організаційний. Ці складники в закладі розподілені у структурні одиниці-модулі: планування та управління; науково-методичного забезпечення; освітнього процесу; інформаційного забезпечення; виховного процесу та творчої діяльності; науково-дослідної та пошукової діяльності; професійно-екстремального забезпечення; додаткового забезпечення; технічного забезпечення; зовнішніх зв'язків.

4. *Методичний концепт* розкриває логіку й механізми науково-прогностичного обґрунтування, створення, апробації та розвитку інноваційного ІОС в закладах вищої освіти ДСНС України і нової методичної системи, що потребує належного рівня інноваційно-методичної компетентності викладачів і адміністрації закладу. Реалізація кожного з компонентів ІОС відображена в науково-методичному забезпеченні професійної підготовки курсантів і студентів, що охоплює:

- концепцію вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО із специфічними умовами навчання, спрямовану на підготовку відповідальної особистості, готової до виконання посадових обов'язків командного складу та неперервного самовдосконалення;

- оновлений зміст теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців різних напрямів цивільного захисту, а також електронні ресурси, спрямовані на інтелектуальну підтримку суб'єктів освітнього процесу з метою випереджувального формування професійної компетентності в майбутніх фахівців цивільного захисту;

- навчально-методичний комплекс підготовки курсантів і студентів у ЗВО із специфічними умовами навчання, що містить технології комп'ютерно орієнтованого, проблемного, інтерактивного навчання з різних дисциплін; передбачає моніторинг професійно важливих якостей курсантів і студентів; комплект електронних посібників, навчальних матеріалів, ресурсів, методичних вказівок і програмних продуктів, спрямованих на підготовку майбутніх працівників ДСНС України з урахуванням екстремальних чинників їхньої професійної діяльності.

Загалом, удосконалення системи професійної підготовки у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання полягає в застосуванні інноваційного інформаційно-освітнього середовища, що дає змогу досягти цілеспрямованого формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що зростання рівня професійної компетентності фахівців різних напрямів служби цивільного захисту можливе завдяки створенню та реалізації у ЗВО ДСНС України інформаційно-освітнього середовища, що потребує визначення методологічних основ проєктованої освітньої системи; побудови моделі професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України; обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту; розроблення концепції вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України; оновлення науково-методичного забезпечення професійної підготовки курсантів і студентів у ЗВО України із специфічними умовами навчання. Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових**, котрі передбачають, що процес формування професійної компетентності фахівців

цивільного захисту буде значно ефективнішим, якщо реалізувати такі організаційно-педагогічні умови: • застосування системного педагогічного проєктування теоретичної та практичної професійної підготовки; • розроблення та використання педагогічної технології управління підготовкою курсантів і студентів; • науково обґрунтоване впровадження комплексної, інтегрованої ІКТ-підтримки освітнього процесу; • цілеспрямована модернізація науково-методичного забезпечення навчання та виховання майбутніх фахівців цивільного захисту; • неперервне підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів ЗВО із специфічними умовами навчання.

Відповідно до мети і гіпотези дослідження визначені такі **завдання**:

1. З'ясувати концептуально-методологічні засади і наукові підходи щодо професійної підготовки фахівців цивільного захисту.
2. Визначити й охарактеризувати сутність, структуру, рівні професійної компетентності фахівців цивільного захисту та принципи їхньої підготовки до професійної діяльності у ЗВО із специфічними умовами навчання.
3. Розробити критеріально-діагностичний апарат і визначити сучасний стан професійної підготовленості фахівців цивільного захисту.
4. Визначити оптимальні функції та структуру інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти ДСНС України.
5. Побудувати й апробувати модель професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО.
6. Обґрунтувати, створити й експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО.
7. Підготувати концепцію вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчих ЗВО.
8. Розробити і перевірити ефективність науково-методичного забезпечення підготовки курсантів і студентів до професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – підготовка фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти України із специфічними умовами навчання.

Предмет дослідження – теоретичні та методичні засади модернізації професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчого закладу вищої освіти.

Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні положення гуманістичної філософії освіти; праксеології; семіотики; синергетики; методологічні підходи: системний; інноваційний; інформологічний; особистісно-діяльнісний; компетентнісний; інтегративний; ресурсний; середовищний; теорії професійного розвитку та саморозвитку особистості та інвайронментальної (від англ. *environment* – середовище) педагогіки; сучасні психолого-педагогічні підходи до модернізації змісту, методів і технологій професійної підготовки в закладах вищої освіти.

Нормативною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти: Закони України «Про основи національної безпеки України» (2003 р.), «Про вищу освіту» (ред. 2020 р.), «Про освіту» (ред. 2020 р.), «Про інформацію» (1992 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.), «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007 р.), Кодекс цивільного захисту (2012 р.), Стратегія

національної безпеки України (2015 р.), Стратегія реформування системи Державної служби з надзвичайних ситуацій (2017 р.), Національна доктрина розвитку освіти в Україні (2002 р.), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Положення про єдину державну систему цивільного захисту (2014 р.), Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій (2015 р.) та інші нормативні акти, що передбачають приведення у відповідність підготовки в царині цивільної безпеки до запитів суспільства, вимог концепції сталого розвитку й інтегрування України в єдиний інформаційний простір і світове співтовариство.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження становлять наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених із проблем: гуманістичної філософії освіти (В. Андрущенко, В. Беліков, Г. Васянович, Б. Гершунський, І. Зязюн, В. Кремень, О. Новіков, Г. Щедровицький); теорії професійної освіти (С. Батишев, Ю. Бабанський, С. Гончаренко, Р. Гуревич, Л. Лук'янова, М. Махмутов, Н. Ничкало, С. Сисоєва); психолого-педагогічних основ професійної освіти (О. Акімова, Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, Л. Виготський, Е. Зеєр, І. Зимняя, О. Леонт'єв, Б. Ломов, С. Максименко, А. Маркова, А. Маслоу, Дж. Равен, В. Рибалка, К. Роджерс, С. Рубінштейн, Н. Талізїна, В. Шахов, І. Якиманська); провідних засад підготовки фахівців цивільного захисту (А. Грішних, М. Козяр, А. Лазукін, В. Лефтеров, А. Литвин, А. Майборода, С. Марихін, Ю. Ненько, Л. Перелигіна, В. Пліско, О. Повстин, Ю. Приходько, Т. Рак, В. Садковий, М. Северін, Р. Сірко, В. Солнцев, Р. Ткачук, О. Узун та ін.); підготовки фахівців у ЗВО із специфічними умовами навчання (Й. Варій, А. Галімов, О. Діденко, Д. Іщенко, М. Нещадим, В. Рижиков, О. Торічний, О. Шинкарук, В. Ягупов); концепції інформаційно-освітнього середовища (В. Биков, Ю. Жук, А. Гуржій, Р. Гуревич, М. Кадемія, А. Коломієць, В. Кремень, М. Козяр, В. Лапінський, О. Литвинова, Н. Морзе, Є. Полат, І. Роберт, С. Семеріков, В. Солдаткін, Ю. Триус, Є. Хеннер, М. Шишкіна, а також С. Бритейн, Ч. Вебер, Я. Караліотас, Дж. Клейтон, М. Маріано, Л. Міранда, Дж. Мур, П. Ньюхаус, Н. Склатер, С. Телла, С. Шаферт та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання завдань і перевірки припущень на різних етапах наукового пошуку використовувалися методи: 1) *теоретичні* – вивчення навчально-нормативної документації, аналіз (історіографічний, дефінітивний, порівняльний) наукової літератури; систематизація, порівняння, узагальнення нормативних документів і результатів освітнього процесу для виявлення особливостей навчальної та професійної діяльності здобувачів освіти; абстрагування, типізація, конкретизація змісту базових категорій дослідження; обґрунтування вимог до особистості компетентного фахівця служби цивільного захисту та випускника ЗВО із специфічними умовами навчання; вивчення й узагальнення педагогічного досвіду інформатизації; моделювання, виявлення тенденцій, проектування та прогнозування системи професійної підготовки фахівців цивільного захисту та концепції вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчих ЗВО; 2) *емпіричні* – анкетування, опитування, педагогічне спостереження, тестування, бесіди, інтерв'ю для визначення рівня підготовленості курсантів і студентів та ефективності освітньої діяльності; вивчення планової документації, навчальних планів і програм; експертне оцінювання та самооцінювання майбутніх фахівців і науково-педагогічних працівників для діагностики рівня професійної компетентності; констатувальний і формувальний експерименти

для визначення ефективності системи професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України у ЗВО із специфічними умовами навчання; аналіз результатів діяльності учасників освітнього процесу; 3) *методи математичного та статистичного опрацювання емпіричних даних*: моніторинг освітніх результатів, якісне та кількісне опрацювання одержаних даних; шкалювання; узагальнення незалежних характеристик; аналіз параметрів розподілу; графічне зображення даних; застосування t-критерію для перевірки достовірності дослідно-експериментальних даних; 4) узагальнення й інтерпретація одержаних результатів.

Організація дослідження. Дисертаційне дослідження проводилося впродовж 2013–2020 рр. у п'ять етапів:

Під час *постановчо-аналітичного етапу* (2013–2014 рр.) виконано науковий аналіз психолого-педагогічних джерел; вивчено концептуальні основи, суперечності та чинники підготовки фахівців у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, сучасну теорію та практику навчання курсантів і студентів у ЗВО ДСНС України, проблему розвитку інформаційно-освітнього середовища; здійснено аналіз базових понять; конкретизовано зміст та особливості діяльності працівників ДСНС України; визначено теоретико-методологічний базис модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту; розроблено концепцію, методiku та програму теоретичного й експериментального пошуку.

На *діагностично-пошуковому етапі* (2015–2016 рр.) розроблено критеріально-діагностичний апарат, а також інструментарій експериментального дослідження; виконано пошук і накопичення емпіричного матеріалу на основі аналізу керівних документів, освітньої практики, анкетування випускників і науково-педагогічних працівників і діагностику стану підготовленості випускників ЗВО ДСНС до професійної діяльності за допомогою констатувального дослідження.

Під час *теоретико-дослідницького етапу* (2016–2017 рр.) розглянуто сутність і зміст професійної компетентності фахівців цивільного захисту; запропоновано шляхи використання зарубіжного досвіду; критично проаналізована практика інформатизації ЗВО України із специфічними умовами навчання; розглянуті функції та структура інформаційно-освітнього середовища ЗВО ДСНС України; визначені дидактичні принципи функціонування ІОС і принципи підготовки фахівців цивільного захисту; побудовані структурна модель ІОС закладу вищої освіти ДСНС України і модель професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО; обґрунтовані організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту; запропоновано концепцію вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України і розроблено відповідне науково-методичне забезпечення.

Експериментально-впроваджувальний етап (2017–2019 рр.) – апробовано авторський інноваційний підхід до модернізації системи підготовки майбутніх працівників ДСНС України шляхом проектування та реалізації інформаційно-освітнього середовища; упроваджено в освітню практику запропоновані інновації; виконано експериментальну перевірку у ЗВО ДСНС істинності вихідної гіпотези, дієвості підготовлених моделі, організаційно-педагогічних умов, концепції та розробленого науково-методичного комплексу щодо формування професійної компетентності

майбутніх фахівців цивільного захисту; опрацьовано й інтерпретовано результати; виконано уточнення експериментальних методик і коригування інновацій.

Підсумково-узагальнювальний етап (2020 р.) полягав у систематизації й узагальненні одержаних даних, ідей, матеріалів і пропозицій; сформульовані загальні висновки і пропозиції ДСНС України щодо їх упровадження; визначені напрями подальшої науково-дослідної роботи; опубліковано монографію; розроблено практичні рекомендації для працівників ЗВО.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності, Національному університеті цивільного захисту України (м. Харків), Черкаському інституті пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ, Вищому професійному училищі цивільного захисту ЛДУ БЖД, Навчально-методичному центрі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Львівської області та ін.

На різних етапах дослідження в експерименті було задіяно понад 550 курсантів і студентів і 43 науково-педагогічних працівника закладів вищої освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* теоретично обґрунтовані дидактичні принципи функціонування ІОС і специфічні принципи підготовки фахівців цивільного захисту, розроблено педагогічну модель професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО, підготовлено концепцію вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчих ЗВО, обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО; *уточнено* психолого-педагогічну сутність і структуру феномена «професійна компетентність фахівців цивільного захисту», особливості та завдання професійної підготовки фахівців різних напрямів служби цивільного захисту, сутність і складники інформаційно-освітнього середовища відомчого закладу вищої освіти ДСНС України; *конкретизовані* критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності фахівців цивільного захисту; *подальшого розвитку набули* положення щодо можливості застосування кращого зарубіжного досвіду навчання фахівців цивільної безпеки, новітні наукові підходи у професійній підготовці фахівців цивільного захисту та педагогічні інновації в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Теоретичне значення одержаних результатів: визначені *теоретичні основи* і розроблено *методологічні засади* професійної підготовки фахівців цивільного захисту (схарактеризовано концептуальні основи підготовки фахівців у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання в контексті сучасної парадигми освіти, визначено наукові підходи до модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців різних напрямів служби цивільного захисту, уточнено формулювання базових понять професійної підготовки фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі, проаналізовано сучасну підготовку фахівців у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання); *педагогічні засади* підготовки фахівців цивільного захисту (з'ясовано особливості та завдання підготовки фахівців різних напрямів служби цивільного захисту, виявлено структуру професійної компетентності фахівців цивільного захисту як взаємозв'язок мотиваційно-ціннісного,

когнітивного, діяльнісно-операційного, організаційно-технологічного та психологічного компонентів); *інноваційна система* професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України (визначено сутність і складники ІОС відомчого закладу вищої освіти, запропоновані специфічні принципи підготовки фахівців цивільного захисту, уточнено зміст і структуру моделі професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО, обґрунтовано організаційно-педагогічні умови, необхідні та достатні для ефективного формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту).

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що: розроблено й апробовано *науково-методичне забезпечення* професійної підготовки курсантів і студентів у закладах вищої освіти України із специфічними умовами навчання (запропонована концепція вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчих ЗВО, створена й упроваджена методика вдосконалення змісту теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців різних напрямів служби цивільного захисту, спрямована на формування професійної компетентності курсантів і студентів, розроблено навчально-методичний комплекс підготовки курсантів і студентів до професійної діяльності у ЗВО із специфічними умовами навчання), а також підготовлено дидактичні матеріали для вдосконалення підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту до професійної діяльності; реалізовано організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО; визначені методичні підходи щодо розроблення, впровадження й оцінювання ефективності професійної підготовки фахівців цивільного захисту у ЗВО із специфічними умовами навчання; визначено критерії, показники, рівні та методи діагностики професійної компетентності курсантів і студентів ЗВО; підготовлено методичні вказівки для професорсько-викладацького складу ЗВО із специфічними умовами навчання щодо формування професійної компетентності майбутніх фахівців цивільного захисту; розроблено план і програму підвищення професійно-педагогічної компетентності науково-педагогічного колективу ЗВО.

Результати дослідження можуть використовуватися у практиці роботи науково-педагогічних працівників ЗВО України із специфічними умовами навчання для розроблення й удосконалення науково-методичного забезпечення, електронних навчально-методичних комплексів, реалізації інформаційно-освітнього середовища, підготовки авторських курсів і навчальних програм, інноваційних засобів навчання на основі ІКТ, електронних освітніх ресурсів. Одержані висновки і результати будуть корисні для укладання нормативної документації відомчих ЗВО та інших закладів, а також післядипломної освіти фахівців цивільного захисту.

Упровадження результатів дослідження. Наукові положення та навчально-методичні матеріали упроваджено в практику Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (акт б/н від 04.02.2020 р.), Національного університету цивільного захисту України (довідка № 88005-1283/88-09 від 18.01.2020 р.), Національного університету «Львівська політехніка» (акт б/н від 29.01.2020 р.), Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ (акт б/н від 06.02.2020 р.), Головного управління ДСНС України у Львівській області (довідка

б/н від 15.01.2020 р.), Львівського державного університету внутрішніх справ (акт б/н від 12.02.2020 р.).

На захист виносяться:

1. Концепція вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчих ЗВО, що визначає напрями функціонування, призначення, архітектуру, інформаційні та навчально-виховні рішення, які сприятимуть реалізації ІОС і підвищенню якості результатів освіти.

2. Система професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інноваційному інформаційно-освітньому середовищі ЗВО, що відповідає сучасним методологічним засадам, тенденціям модернізації професійної освіти в період інформатизації, дидактичним закономірностям і принципам, враховує модель та організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО.

3. Комплекс науково-методичного забезпечення професійної підготовки курсантів і студентів у закладах вищої освіти України із специфічними умовами навчання, що передбачає оновленню змісту, форм, засобів, методів і технологій професійної підготовки, удосконаленню викладання всього переліку дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорені на 46 науково-практичних конференціях, у тому числі *міжнародних*: «Проблеми української термінології» (м. Львів, 24–26.09.2002), «Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців» (м. Львів, 3–4.10.2002, 22–23.11.2007, 15.12.2009), «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми» (м. Вінниця, 12–14.05.2004, 21–23.05.2008, 17–19.05.2010, 14–17.05.2012, 16–18.05.2016, 15–17.05.2018), «Теоретичні та методичні засади підготовки фахівців у професійних навчальних закладах технічного і художнього профілю» (м. Львів, 1–3.06.2004), «Теоретичні та методичні засади розвитку професійно-педагогічної освіти у контексті європейської інтеграції» (м. Київ, 12.05.2005), «Metody i systemy komputerowe w awtomatyce i elektrotechnice» («Комп'ютерні методи і системи в автоматизації та електротехніці») (м. Ченстохова, Польща, 16–17.09.2005), «Інформаційно-телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи» (м. Львів, 4–6.10.2006, 5–7.10.2009, 12–14.11.2012, 21–22.10.2015, 19–20.10.2017), «Освіта і віртуальність» (м. Ялта, 25.09.2006), «Чрезвычайная ситуация: предупреждения и ликвидация» (м. Мінськ, 6–8.06.2007), «International Disaster Reducing Conference» («Міжнародна конференція з ліквідації наслідків стихійних лих»), (м. Харбін, Китай, 20–26.08.2007), «Пожежна безпека» (м. Черкаси, 15–16.11.2007), «Bezpieczeństwo pożarowe hoteli i innych budynkow zamieszkania zbiorowego» («Пожежна безпека готелів та інших колективних житлових будинків») (м. Криниця-Здруй, Польща, 23–25.10.2008), «Військова освіта і наука: сьогодення та майбутнє» (м. Київ, 24–25.11.2011), «Лінгвістичні проблеми та інноваційні підходи до викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах» (м. Львів, 19–21.04.2012), «Пожежна та техногенна безпека: теорія, практика, інновації» (м. Львів, 20–21.10.2016), «Інформаційна безпека в сучасному суспільстві» (м. Львів, 24–25.11.2016), «Екологічна безпека як основа сталого розвитку суспільства. Європейський досвід і перспективи» (м. Львів, 14.09.2018), «Fire and Environmental

Safety Engineering» («Техніка пожежної та екологічної безпеки») (м. Львів, 7–8.11.2018), «The impact of Industry 4.0 on job creation» («Вплив Індустрії 4.0 на створення робочих місць») (м. Тренчанске Теплице, Словаччина, 22.11.2018), «Сучасний рух науки» (м. Дніпро, 7–8.02.2019), «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації» (м. Переяслав-Хмельницький, 31.05.2019), «Perspectives of world science and education» («Перспективи світової науки та освіти») (м. Осака, Японія, 29–31.01.2020); *всеукраїнських*: «Потенціал Людини: духовний, психічний і творчий виміри» (м. Львів, 21–22.01.2005), «Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців» (м. Львів, 25–26.10.2011, 9–10.10.2013), «Митрополит Андрей Шептицький – духовний батько Українського народу» (м. Львів, 9.10.2015), «Стратегія реформування організації цивільного захисту» (м. Київ, 16.05.2018), «Педагогіка і психологія професійної освіти: актуальні проблеми» (м. Львів, 15.11.2018), «Гуманітарні аспекти формування особистості» (м. Львів, 29.05.2019); *регіональних*: «Особистість в екстремальних умовах» (м. Львів, 30.03.2005, 20.04.2012, 07–08.11.2013, 20.05.2015, 12.05.2017, 17.05.2019); *семінарах, круглих столах, нарадах* науково-педагогічного колективу ЛДУ БЖД, *засіданнях* кафедри практичної психології та педагогіки ЛДУ БЖД.

Публікації та особистий внесок автора. Результати дослідження висвітлено в 70 наукових і науково-методичних публікаціях, з яких 23 одноосібних, у тому числі: одна монографія, три навчальні посібники, 29 статей (12 одноосібних) у вітчизняних наукових фахових виданнях, 6 – у закордонних періодичних виданнях, 2 розділи в зарубіжних монографіях, 13 статей у збірниках наукових праць (із них одна – в зарубіжному виданні), 14 матеріалів і тез конференцій (із них 5 – у зарубіжних).

У навчальному посібнику в співавторстві з М. Варієм і М. Козяром [3] авторськими є розділи 7, 8, 9 (с. 377–509). У спільних публікаціях із Н. Вовчастою [19; 21; 63; 68], З. Гіптерс [33; 39; 43; 44; 67; 70], О. Гудименком [49], В. Гудимом [12; 13; 40], М. Кадемією [4; 27], А. Кахович [47], В. Кобисею [4], А. Ковалем [41], І. Ковалем [29; 56], В. Ковалишиним [48], М. Козяром [4; 5; 6; 11; 12; 13; 30; 40], А. Кузиком [9; 21; 45], О. Куриласом [2], М. Кусій [25; 33; 34; 39; 44; 55], А. Литвином [30; 38; 57], В. Логвиненко [35; 60], Б. Михаличком [36; 41; 49], О. Мірусом [42; 69], В. Ощাপовським [2; 35; 36; 41; 49; 60; 69], О. Парубком [46], А. Постолик [40], О. Поцюрко [35], Т. Раком [9; 11; 45], Ю. Раком [48], А. Ренкасом [11], Ю. Рудиком [12], Л. Руденко [38], П. Семенюк [49], Р. Сірко [51], А. Харчуком [42], В. Шилом [2], Б. Шуневичем [14; 15; 16; 17; 47; 50], Б. Юрківим [40], З. Яремком [36; 41] авторськими є положення, підходи і висновки, спрямовані на формування професійної компетентності працівників ДСНС України. Ідеї співавторів у дисертаційній роботі не використовувалися.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони» захищена в 1998 р. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається з анотацій, переліку умовних скорочень, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, 18 додатків. Загальний обсяг дисертації – 567 сторінок, з них 364 – основного тексту. Основна частина містить 6

таблиць і 22 рисунки на 13,5 сторінках. Список використаних джерел містить 839 найменувань, із них 63 – іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано вибір теми та її актуальність, охарактеризовано ступінь розробленості проблеми, викладено мету, предмет, об'єкт дослідження, сформульовані його гіпотеза та завдання, представлено методи наукового пошуку, методологічну й експериментальну базу дослідження, виокремлено етапи дослідження, визначено наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів роботи, викладено основні положення, що виносяться на захист, і відомості про апробацію.

У першому розділі – *«Методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту»* – досліджено концептуальні основи підготовки фахівців у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання в контексті сучасної парадигми освіти; розглянуто ключові категорії професійної підготовки фахівців цивільного захисту в період інформатизації української освіти; виконано аналіз теоретико-методологічного базису модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту.

Концептуальною основою підготовки фахівців нового типу в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, до яких належать ЗВО ДСНС України, передусім є парадигма людиноцентризму, що відображає гуманістичний аспект освіти, спрямованої на різнобічний розвиток особистості, її інноваційного мислення. Вагомими системотвірними чинниками модернізації вищої школи вважаємо також: безперервність навчання та професійної підготовки; інтегрування у світовий освітній простір і дотримання міжнародних стандартів; оновлення й осучаснення характеру педагогічної взаємодії у вищій школі; узгодження дій суб'єктів професійної підготовки; задоволення індивідуальних потреб курсантів і студентів; інтенсифікацію освітнього процесу й управління його якістю; масову інформатизацію з використанням Інтернет та упровадженням високих технологій; створення необхідних організаційно-педагогічних, просторово-матеріальних та інформаційно-ресурсних умов для формування функціональних навичок (soft skills) і професійних компетентностей здобувачів освіти з огляду на перспективні завдання галузі; врахування побажань стейкхолдерів щодо результатів навчання та виховання випускників.

Аналіз психолого-педагогічних і науково-методичних джерел засвідчує, що досягнення значного дидактичного ефекту від застосування педагогічних інновацій потребує процедури організації та підтримування освітнього середовища, що забезпечуватиме відповідні педагогічні умови навчання та сприятиме процесу професійної підготовки. Водночас, визначальної ролі в модернізації освітньої системи набувають мультимедійні інформаційно-комунікаційні технології. Встановлено, що одним із перспективних шляхів удосконалення системи підготовки фахівців цивільного захисту є проектування, створення та реалізація на практиці у відомчих ЗВО інноваційного інформаційно-освітнього середовища. Впровадження ІОС потребує комплексу заходів, спрямованих на створення й апробацію високоефективних методик і технологій використання комп'ютерно орієнтованих засобів, а саме: наукового аналізу, педагогічного моделювання, обґрунтування педагогічних умов, визначення критеріїв ефективності нововведень тощо.

Для визначення провідних складових і функцій професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту у ЗВО із специфічними умовами навчання проаналізовано означення ключових понять «цивільна безпека», «підготовка фахівців цивільного захисту», «професійне виховання фахівців цивільного захисту», «професійна компетентність фахівців цивільного захисту», «інформатизація вищої освіти», «освітнє середовище», «інформаційно-освітнє середовище», «інформаційно-освітнє середовище закладу освіти із специфічними умовами навчання» тощо. Виявлено, що в педагогічній теорії ще остаточно не сформувалося розуміння та відсутнє чітке визначення категорії «інформаційно-освітнє середовище». Науковці виокремлюють і наголошують різноманітні аспекти й ознаки цього явища, проте відносять його, здебільшого, до проблеми інтеграції дидактичного, методичного, організаційно-управлінського й інформаційно-комунікаційного забезпечення.

Виконаний аналіз дає підстави для твердження, що вдосконалення навчально-виховної взаємодії в закладах вищої освіти ДСНС України вимагає побудови інформаційно-освітнього середовища ЗВО із специфічними умовами навчання як цілісної сукупності апаратно-програмних засобів, електронних навчально-методичних комплексів та організаційно-педагогічних умов застосування ІКТ, що сприяють реалізації навчальної інтерактивної взаємодії між курсантами, студентами, викладачами і різноманітними електронними освітніми ресурсами, підвищенню пізнавальної активності та якості підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту шляхом дидактично доцільного задоволення їхніх потреб в інформаційних послугах і навчальному контенті, а також оптимізації інформаційного, організаційного та науково-методичного забезпечення освітнього процесу й управління закладом, узгодженню режиму функціонування всіх підрозділів і служб ЗВО.

Проаналізувавши теоретичні засади і методологічні підходи до формування професійної компетентності курсантів і студентів у закладах вищої освіти ДСНС України, ми представили власне бачення особливостей, рівнів, завдань педагогічної методології та її функцій у педагогічній науці й освіті. Оскільки в теорії та практиці вищої освіти нині превалує тенденція розглядати методи наукового пошуку на декількох методологічних рівнях, уважаємо, що вдосконалення підготовки фахівців цивільного захисту шляхом створення та функціонування інформаційно-освітнього середовища у відомчих ЗВО має відбуватися на основі гуманістичної філософії освіти, праксеології, семіотики і синергетики, а також низці наукових підходів. Вихідними в дослідженні є провідні загальнонаукові підходи: системний щодо вивчення, проектування та конструювання складних, динамічних об'єктів професійної підготовки у ЗВО із специфічними умовами навчання; інноваційний, спрямований на обґрунтування, розвиток і широке впровадження в освітню практику науково-педагогічних новацій – ідей, засобів і технологій, які сприяють її суттєвому покращенню; інформологічний, мета якого – підвищення ефективності навчально-пізнавальної діяльності за допомогою вдосконалення освітнього середовища та приєднання його до єдиного інформаційного простору, проектування та впровадження найбільш доцільних засобів навчання на основі ІКТ; особистісно-діяльнісний, що визначає спрямованість освітнього процесу на формування особистісно-ділових і професійних якостей фахівця цивільного захисту (креативність, оперативність, масштабність, гнучкість мислення та ін.); компетентнісний, який зміщує акценти

навчання з формування знань, умінь і навичок курсантів і студентів на розвиток у них здатності продуктивно виконувати професійні функції, вироблення внутрішньої потреби до рефлексії та самовдосконалення; інтегративний, що поєднує цілі професійної підготовки, декомпоновані у змісті різних дисциплін з урахуванням напрямів подальшої діяльності працівників ДСНС; ресурсний, який диктує логіку проектування освітнього процесу, спрямовану на забезпечення та використання сукупності необхідних ресурсів, умов і засобів; середовищний – визначає управління процесом формування та розвитку особистості за допомогою організованого соціального та просторово-предметного оточення, як дієвого інструмента розв'язання поточних завдань і досягнення поставленої освітньої мети. Використання сукупності цих наукових підходів, а також окремих положень аксіологічного, екоантропоцентричного, цілісного, технологічного, поліпарадигмального, трансдисциплінарного, контекстного, кібернетичного, культурологічного, діалогічного та ін. дозволили розглянути досліджувану проблему як складне, багатопланове, цілісне явище, розкрити сутність інформаційно-освітнього середовища як чинника зміни системних якостей діяльності ЗВО із специфічними умовами навчання.

Для нашого дослідження становлять інтерес і є актуальними новітні тенденції з різних компонентів педагогічних теорій. Тому ми застосовували їх в єдності, щоб один підхід доповнював можливості іншого, і всі вони сприяли досягненню мети науково-педагогічного пошуку. Окреслені методологічні засади вищої освіти галузі цивільного захисту дають змогу цілісно розглянути її теоретичні основи і визначити напрями їх застосування у практиці ЗВО із специфічними умовами навчання.

У другому розділі – *«Педагогічні засади підготовки працівників ДСНС України у ЗВО із специфічними умовами навчання»* – розглянуто сутність і зміст професійної компетентності фахівців різних напрямів цивільного захисту; досліджено зарубіжний досвід навчання фахівців цивільної безпеки в країнах з розвинутими освітніми системами; критично проаналізована практика підготовки фахівців цього профілю в закладах вищої освіти України із специфічними умовами навчання й окреслено коло завдань, що потребують вирішення.

Професійну компетентність фахівців цивільного захисту розглядаємо як інтегровану властивість особистості, що ґрунтується на усвідомлених професійних цінностях, внутрішніх потребах і відображає сукупність знань, умінь, навичок, соціально та професійно важливих особистісних якостей, що забезпечують здатність ефективно виконувати службові функції та вирішувати завдання щодо безпеки життєдіяльності громадян відповідно до суспільної місії професії. Її структуру утворюють інтегрована, загальні (соціально значущі, загальнокультурні, загальнонаукові, загальноінструментальні) та фахові (загальнопрофесійні, професійно-особистісні, професійно-інструментальні та спеціалізовано професійні) компетентності, які об'єднують когнітивні процеси і практичний досвід, емоційно-ціннісні характеристики, соціальну поведінку, комунікативні й управлінські якості, готовність і спроможність застосовувати отримані знання, вироблені вміння та навички в конкретних професійних ситуаціях. Сформована у процесі фундаментальної теоретичної та практичної підготовки інтегрована професійна компетентність фахівців цивільного захисту як цілісний кластер загальнокультурних і фахових складників, розвинених особистісних якостей, передусім креативності та екстремально-психологічної стій-

кості, дає змогу динамічно й успішно опрацьовувати необхідну інформацію, оперативно ухвалювати виважені професійні рішення та досягати успіху в їх реалізації.

Вибір Україною стратегічного курсу на інтеграцію в єдиний освітній простір актуалізує проблему вивчення й аналізу системи професійної підготовки фахівців цивільного захисту в інших країнах. Зокрема, у Республіці Польщі розвиток ЗВО, що готують фахівців у галузі цивільної безпеки, зумовлений розбудовою пожежно-рятувальної служби країни та ускладненням її завдань, підвищенням рівня кадрового забезпечення, вдосконаленням пожежної й аварійно-рятувальної техніки і способів її обслуговування, та супроводжується розширенням і вдосконаленням освітніх програм і навчальних планів, оновленням форм і методів навчання в ЗВО цього типу. У Великобританії, Німеччині, Франції та США підготовка фахівців цивільного захисту має переважно багаторівневий характер та опирається на гуманістичну парадигму, відповідно до якої її розглядають як процес саморозвитку особистості курсантів і студентів на основі трансформації змісту фундаментальних цінностей та гуманізації освітнього процесу. Основна увага приділяється практичній підготовці курсантів і студентів, а також формуванню у них професійно важливих якостей особистості. Наголосимо, що підготовка фахівців цивільного захисту у ЗВО розвинених європейських країн і США підпорядковується соціальному замовленню суспільства, орієнтується на потреби галузі та враховує запити майбутніх фахівців.

Багаторічний досвід освітньої діяльності вітчизняних ЗВО із специфічними умовами навчання щодо підготовки фахівців цивільного захисту підтверджує, що вони, в основному, задовольняють пізнавальні та професійні запити молоді завдяки використанню потужного потенціалу науково обґрунтованих педагогічних технологій, що активно впроваджуються і постійно корегуються. Проте, суспільство потребує нової, інноваційної системи освіти, що формує в майбутніх фахівців здатність до мобільності, креативності, відповідальності, віри в себе і свою професійну компетентність і здатності до її неперервного підвищення. Цьому перешкоджає низка недоліків у сформованій системі професійної підготовки фахівців цивільного захисту: бракує електронних інтерактивних підручників; не повною мірою використовуються сучасні методи системної інтеграції ІКТ у ЗВО; не дотримується режим гарантовано захищеного доступу здобувачів до інформаційних ресурсів ІОС; недостатньо впроваджуються такі технології, як електронний журнал, електронне портфоліо, а також мультимедійні можливості ІОС для інтерактивної взаємодії курсантів і студентів, візуалізації всього необхідного навчального матеріалу; не налагоджені сервіси забезпечення доступності міждисциплінарної навчальної інформації, системи формування та подання в електронній формі освітньої, господарської, фінансово-економічної звітності; недостатньо реалізується автоматизація освітнього процесу; потребують удосконалення сервіси з профорієнтації абітурієнтів і самореалізації майбутніх фахівців тощо. Не всі науково-педагогічні працівники достатньо компетентні щодо застосування ІКТ в освітньому процесі.

ЗВО мають здійснювати випереджувальну підготовку фахівців цивільного захисту відповідно до вимог ДСНС України, гарантувати готовність випускників до сучасних і передбачуваних у найближчому та віддаленому майбутньому потреб галузі цивільної безпеки. Професійна освіта за цим профілем у відомчих ЗВО має спрямовуватися на формування висококваліфікованих спеціалістів, розвиток страте-

гічного мислення курсантів і студентів, забезпечення екстремально-професійної та інформаційної підготовленості до успішного виконання службових обов'язків у найскладніших ситуаціях. Вирішення цього завдання вимагає узагальнення, систематизації кращого досвіду підготовки фахівців цивільного захисту, в тому числі зарубіжного, та побудови на цій основі цілісної науково обґрунтованої системи професійної підготовки в інформаційно-освітньому середовищі закладу.

У третьому розділі *«Професійна підготовка майбутніх працівників ДСНС України в інноваційному інформаційно-освітньому середовищі ЗВО»* – розглянуті функції та структура інформаційно-освітнього середовища відомчого закладу вищої освіти ДСНС України; визначені дидактичні принципи функціонування ІОС і принципи підготовки до професійної діяльності фахівців цивільного захисту; побудована модель професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО; обґрунтовані організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту.

Вимоги до фахівців, які працюватимуть в екстремальних ситуаціях, зумовлюють упровадження у ЗВО із специфічними умовами навчання інформаційного освітнього середовища. Ми розглядаємо це середовище як поле освітньо-професійної діяльності, що є інноваційною основою модернізації ЗВО ДСНС України і дієвим механізмом підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців цивільного захисту, актуалізації їхньої готовності до інформатизації соціуму. Зважаючи на це, конкретизовані завдання ІОС стосовно освітньої, навчально-методичної, організаційно-управлінської та інших видів діяльності закладу вищої освіти із специфічними умовами навчання та визначено необхідні йому властивості (характеристики), що слугують критеріями вибору комп'ютерно орієнтованих засобів та інформаційних ресурсів. Визначено також сукупність провідних функцій інформаційно-освітнього середовища ЗВО ДСНС України (системотвірна, світоглядно-аксіологічна, мотивувальна, інформаційно-забезпечувальна, комунікативна, професійно-спрямувальна, науково-аналітична, соціальна, методична, технологічна, організаційно-управлінська, прогностично-коригувальна).

Інформаційно-освітнє середовище має багатокомпонентну структуру, що відображає види діяльності викладачів, командирів, курсантів, студентів і адміністрації ЗВО. Виокремлено низку функціональних (за призначенням, напрямом дії) і структурних (за основними складовими побудови) елементів ІОС закладу вищої освіти, які об'єднані в різні блоки. Аналіз завдань освітнього середовища дав підстави запропонувати функціональні компоненти: програмно-стратегічний, мотиваційно-цільовий, комплексно-технологічний, організаційно-методичний, інформаційно-освітній, екстремально-професійний, позааудиторний, науково-інформаційний, адміністративно-управлінський. Розробивши загальну схему ІОС (рис. 1), ми визначили його взаємопов'язані структурні складники: апаратний, програмний, інформаційно-ресурсний, методично-кадровий, регламентний та організаційний. Схема інформаційно-освітнього середовища у ЗВО ДСНС України охоплює три блоки: програмно-технічний, педагогічний та адміністративний.

Проектування й упровадження інноваційної системи професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту у ЗВО із специфічними умовами навчання здійснювалися з урахуванням вимог сукупності принципів: загальнодидактичних;

професійної освіти; вищої освіти; неперервної професійної освіти. Модернізація освітнього процесу спонукала нас до визначення дидактичних принципів функціонування ІОС: поєднання інформаційно-освітнього й організаційно-управлінського процесів; здоров'язбереження учасників освітнього процесу; оптимізації особистісного потенціалу; інноваційної педагогічної діяльності із застосуванням ресурсів ІОС; інтелектуалізації професійної підготовки; керованості блоків і модулів ІОС; цілісності інформаційно-освітнього середовища ЗВО; динамічності структурних і функціональних елементів ІОС. Ці принципи узгоджуються із специфічними принципами підготовки фахівців цивільного захисту: єдності виховання, навчання, професійно-практичної та морально-психологічної підготовки; спрямованості освітнього процесу на професійний розвиток особистості майбутніх фахівців; функціональності професійної підготовки; інформаційної відкритості освітнього процесу; продуктивної соціально-психологічної взаємодії; самоорганізації суб'єктів навчання; соціального партнерства в галузі цивільної безпеки.

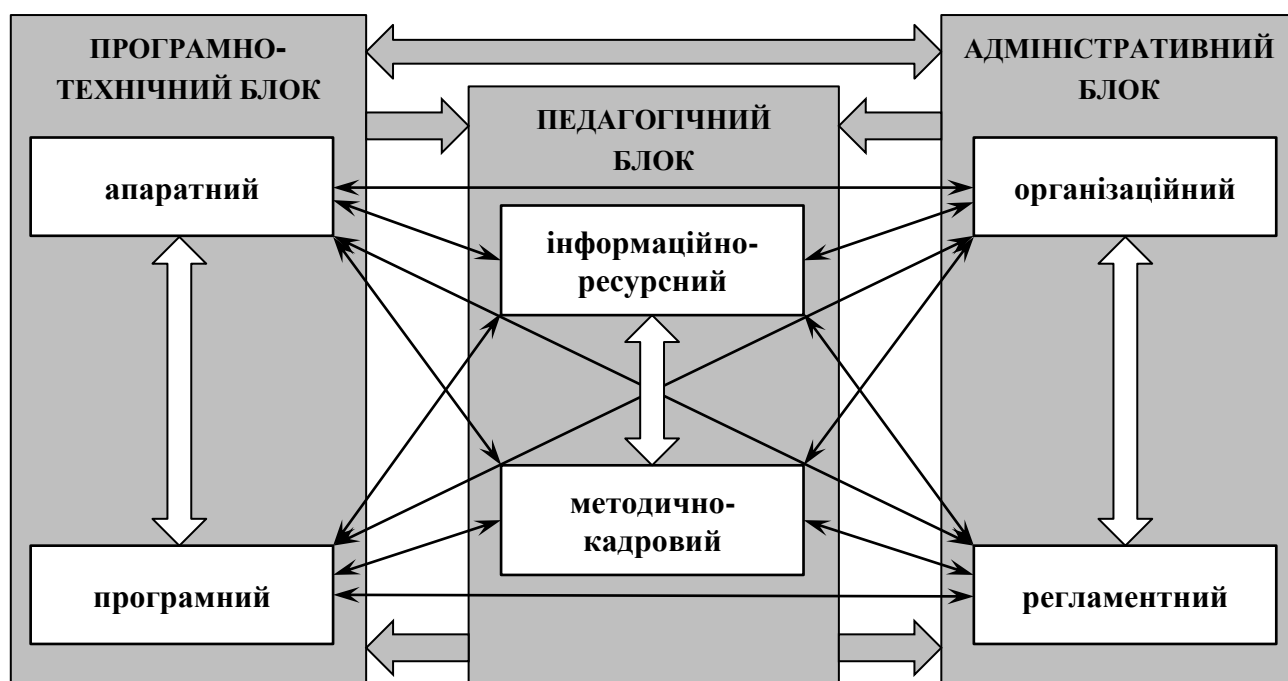

Рис. 1. Схема інформаційно-освітнього середовища ЗВО ДСНС України

Педагогічне моделювання системи професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО спирається на системний і випереджувальний підходи та передбачає послідовний розгляд моделі професійної діяльності, спрямованої на ефективність і якість її виконання; моделі особистості фахівця, що визначається рівнем його компетентності та професійною позицією; моделі освітнього середовища, критеріями якої є якість контенту та оперативність ресурсів; моделі підготовки фахівця, зорієнтованої на якість її змісту, ефективність методів і технологій. Структурна модель інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти ДСНС України характеризує компонентну структуру ІОС, об'єднує та систематизує уніфіковані вимоги, компоненти, інформаційні ресурси і технології, що відображають специфіку освітнього процесу у ЗВО із специфічними умовами навчання та вплив інформатизації на ефективність усіх видів діяльності. Її реалізація спрямована на вдосконалення ІОС і підвищення якості освіти.

Побудована педагогічна модель професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО (рис. 2) складається з п'яти блоків: цільовизначального (встановлює сутність і наповнення інших блоків моделі, характеризує її мету та визначає цілісність), концептуального (презентує вихідні методологічні та психолого-педагогічні положення щодо організації професійної підготовки фахівців), проєктувально-організаційного (обіймає структуру професійної компетентності фахівців цивільного захисту, яку потрібно сформувати у курсантів і студентів, та організаційно-педагогічні умови її формування), технологічно-змістового (містить модулі інформаційно-освітнього середовища ЗВО із специфічними умовами навчання) та компетентнісно-оцінного (охоплює діагностичний інструментарій для визначення рівня сформованості професійної компетентності випускників закладу). Ця теоретико-прогностична модель забезпечує взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на модулі ІОС, оптимальне поєднання його структурних і функціональних компонентів, що уможливорює організацію безперервного освітнього процесу, спрямованого на формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту, підготовлених до високопродуктивної діяльності у складних, динамічно мінливих ситуаціях.

Модернізація професійної підготовки фахівців цивільного захисту потребує спеціальної організації освітнього процесу з урахуванням сукупності чинників, норм і правил, що забезпечують його оптимальний перебіг. У сукупності вони становлять необхідні організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО, зокрема:

- застосування системного педагогічного проєктування теоретичної та практичної професійної підготовки;
- розроблення та використання педагогічної технології управління підготовкою курсантів і студентів;
- науково обґрунтоване впровадження комплексної, інтегрованої ІКТ-підтримки освітнього процесу;
- цілеспрямована модернізація науково-методичного забезпечення навчання і виховання майбутніх фахівців цивільного захисту;
- неперервне підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів ЗВО із специфічними умовами навчання.

Розгляд організаційно-педагогічних умов як структурної оболонки педагогічних моделей і освітніх технологій дає підстави для твердження, що дотримання комплексу цих умов сприятиме успішній реалізації педагогічної моделі професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України та забезпечить залучення курсантів і студентів до активної навчально-пізнавальної, науково-дослідницької діяльності, в тому числі самоосвітньої, в інноваційному інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти.

У четвертому розділі – *«Науково-методичне забезпечення професійної підготовки курсантів і студентів у закладах вищої освіти України із специфічними умовами навчання»* – викладено концепцію вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчих ЗВО; розроблено науково-методичне забезпечення, що охоплює методику створення ІОС у закладах вищої освіти ДСНС України і навчально-методичний комплекс підготовки фахівців у інформаційно-освітньому середовищі ЗВО ДСНС України.

Розроблена педагогічна концепція вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчих ЗВО –

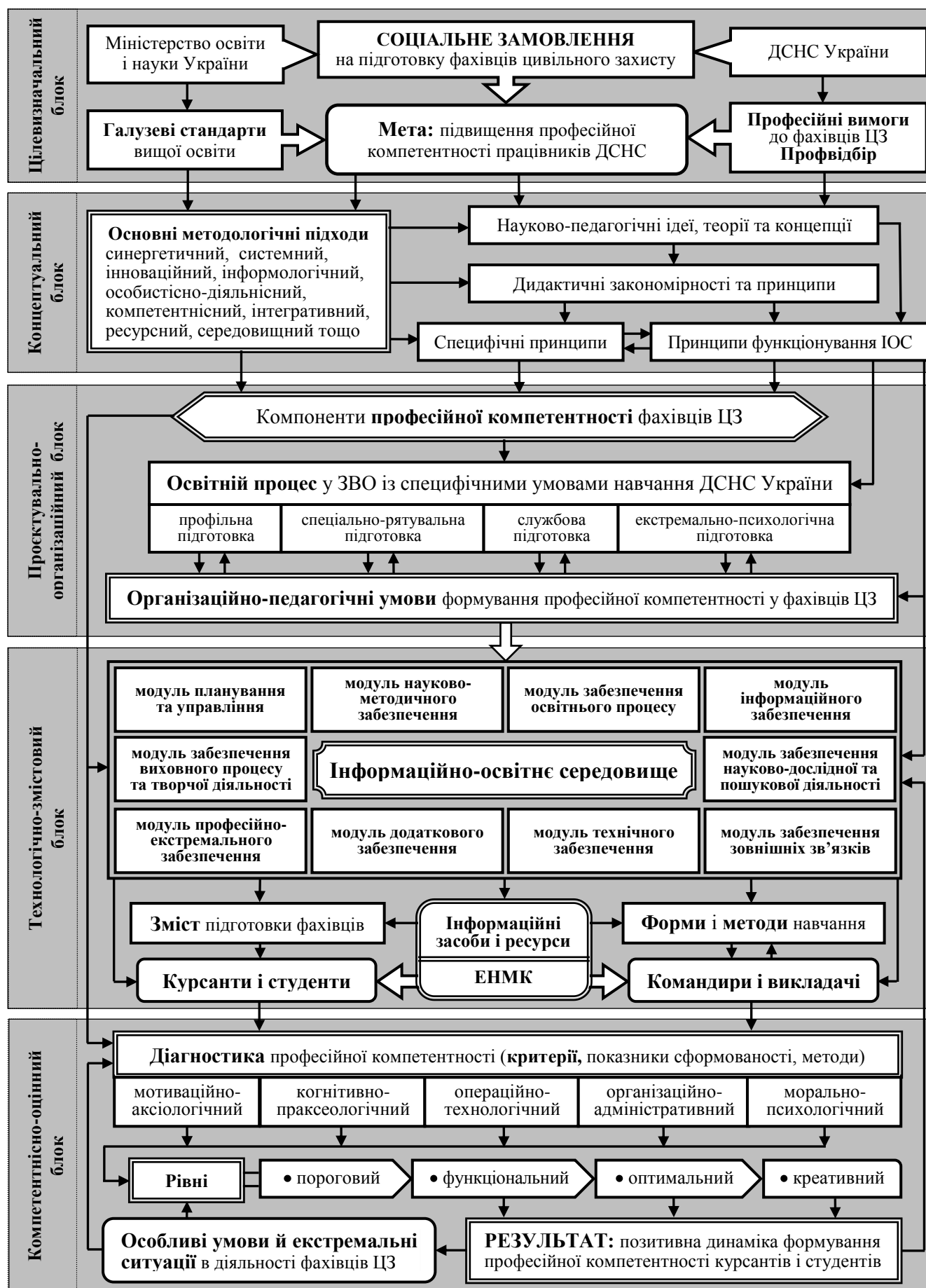

Рис. 2. Модель професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО

це система сучасних поглядів, ідей, цільових настанов, пріоритетних напрямів освіти з урахуванням реальних умов розвитку Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Обґрунтування концепції зумовлене необхідністю виявлення засадничих тенденцій професійної освіти майбутніх фахівців цивільного захисту в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання, впровадження в освітній процес відомчих закладів вищої освіти ДСНС України інформаційно-освітнього середовища задля суттєвого підвищення рівня особистісного та професійного розвитку курсантів і студентів, а також визначення подальших перспективних напрямів модернізації цієї складової вищої професійної освіти. Призначенням концепції є реалізація єдиного підходу під час проєктування, створення функціонування та розвитку компонентів інформаційно-освітнього середовища в закладі вищої освіти ДСНС України і систем, що їх забезпечують, а також усунення перешкод ефективної реалізації освітніх програм із застосуванням комп'ютерно орієнтованих технологій навчання, електронних освітніх ресурсів, елементів дистанційної освіти тощо в порядку, встановленому органами виконавчої влади, що здійснюють функції з формування та дотримання державної політики і нормативно-правового регулювання в галузі освіти, з урахуванням тенденцій вітчизняної та зарубіжної підготовки фахівців у галузі цивільної безпеки.

Концепція вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчих ЗВО є вихідною теоретичною базою та стратегічним орієнтиром, інструментом досягнення поставлених модернізаційних цілей і завдань, для чого проводилося прогнозування, проєктування та моделювання розвитку системи професійної підготовки фахівців цивільного захисту в нових умовах її функціонування. Наша концепція визначає ключові проблеми, мету, завдання, основні напрями функціонування, призначення, архітектуру та результати впровадження ІОС, сукупність інформаційних і навчально-виховних рішень, заснованих на загальних правилах і підходах, що сприятимуть успішній реалізації цілей галузі, виконанню державних стандартів освіти, вимог до рівня випускників, оновленню форм, методів і технологій професійної підготовки, удосконаленню викладання всього комплексу дисциплін, підвищенню якості результатів освіти. Концепція узгоджується зі стратегією розвитку закладу вищої освіти ДСНС України, а також науково-методичним забезпеченням професійної підготовки курсантів і студентів.

Створення інформаційно-освітнього середовища в закладах вищої освіти ДСНС України – складне науково-методичне, організаційно-управлінське та техніко-технологічне завдання, що дозволяє ЗВО із специфічними умовами навчання модернізувати матеріальну базу, перейти до інноваційних педагогічних технологій і освітньої діяльності, котрі відповідають вимогам часу. Методика створення ІОС у відомчому закладі вищої освіти охоплює: 1) початковий (проєктувальний) етап; 2) етап побудови інфраструктури і впровадження програмного наповнення; 3) етап інтегрування компонентів і подальшої їх модернізації. Передусім, на основі провідних завдань і можливостей ІКТ в освітньому процесі визначено функціональні завдання ІОС і необхідні для цього ресурси. У процесі проєктування, розроблення та створення інформаційно-освітнього середовища актуалізується та вирішується низка тісно пов'язаних проблем: психолого-педагогічних, методичних, організаційно-управлінських, техніко-технологічних, програмно-нормативних, соціально-економічних і

ергономічних, спрямованих на оптимізацію освітнього процесу. Для цього ми: визначили напрями інтегрування ІОС в діяльність закладу вищої освіти ДСНС України, виділили основні ознаки інноваційного ІОС, спроектували заходи, необхідні для побудови ІОС, деталізували вимоги (концептуальні, технічні, програмні, технологічні, методичні, дидактичні, соціальні, кадрові) до раціонального добору структурних і функціональних складових, які мають забезпечити найбільш повну реалізацію можливостей ІОС. Розроблено алгоритм побудови інформаційно-освітнього середовища, який передбачає, зокрема, добір найбільш ефективних інформаційних ресурсів і технологій, затребуваних системою підготовки фахівців цивільного захисту, дослідження їх відповідності змістовим, психолого-педагогічним, технічним і ергономічним вимогам. Методика створення ІОС враховує специфіку підготовки, особливості та потреби курсантів і студентів, спрямовується на підвищення рівня їхньої мотивації, ефективне використання ІКТ, встановлює загальні рекомендації до технологічних аспектів подання інформації та використання електронних засобів і ресурсів. Заклад вищої освіти ДСНС України, в якому реалізовано ІОС, одержує низку переваг, котрі конкретизовані стосовно: адміністрації закладу, науково-педагогічних працівників, майбутніх фахівців цивільного захисту.

З метою оптимізації освітнього процесу розроблений навчально-методичний комплекс підготовки фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО із специфічними умовами навчання, який передбачає суттєве оновлення методичного забезпечення, впровадження нових форм і методів навчання з використанням ресурсів ІОС. Методика підготовки передбачає реалізацію всіх визначених освітньою програмою форм і видів навчальної діяльності, до яких належать: лекції (із застосуванням ЕОР у комп'ютерних класах on-line, лекцій-презентацій і відеолекцій off-line, вебінарів, телеконференцій тощо); практичні та семінарські заняття (комп'ютеризовані та традиційні); самостійна та індивідуальна робота курсантів і студентів (із використанням комп'ютерних класів, інформаційно-пошукових і довідкових систем, ЕОР, програмно-технічних сервісів та ін.); практична підготовка на полігонах і спортивно-тренувальних майданчиках, у спеціально оснащених аудиторіях, лабораторіях (із застосуванням тренажерів, симуляторів, програмно-технічних засобів для моделювання професійних ситуацій); науково-практичні конференції та семінари з використанням ІКТ; консультації; контрольні заходи (комп'ютеризовані в режимах on-line та off-line); стажування, навчальні та переддипломні практики; атестації здобувачів освіти. Пріоритет надається інтерактивним методам навчання, адаптованим до використання ресурсів ІОС, до яких відносимо методи компетентнісного проектування в поєднанні з навчанням із використанням ІКТ (програмування освітньої діяльності, комп'ютерне моделювання, комп'ютерне тестування, кейс-метод, ділові ігри, проблемний і проєктний методи та ін.).

У п'ятому розділі – *«Експериментальна перевірка ефективності системи підготовки курсантів закладів вищої освіти ДСНС України до управлінської діяльності»* – розкрито організацію та методику проведення експериментальної роботи у ЗВО із специфічними умовами навчання; висвітлено критеріально-діагностичний апарат оцінювання сформованості професійної компетентності курсантів і студентів; викладено результати аналізу сучасного рівня професійної компетентності випускників відомчих закладів вищої освіти ДСНС України;

презентовано аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи з модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців служби цивільного захисту.

Для діагностування професійної компетентності курсантів і студентів ми виокремили п'ять критеріїв. Мотиваційно-аксіологічний критерій визначає інтерес здобувача освіти до навчально-виховної та подальшої професійної діяльності, характеризує усвідомлення професійного призначення, узагальнене розуміння цінностей і перспектив професійної діяльності; когнітивно-праксеологічний відображає теоретичну та практичну підготовленість фахівця до роботи в галузі цивільної безпеки; операційно-технологічний презентує спроможність до практичної діяльності за фахом; організаційно-адміністративний – підготовленість до широкого кола посадових обов'язків за конкретною спеціалізацією; морально-психологічний критерій виявляє здатність особистості до самоконтролю у складних, екстремальних ситуаціях, рефлексії щодо здатності та готовності до роботи за фахом, а також виробленість потреби в саморозвитку та неперервному самовдосконаленні. За кожним критерієм визначені показники та обґрунтовані дескриптори, значення яких відповідають пороговому, функціональному, оптимальному чи креативному рівню компонентів компетентності фахівців цивільного захисту.

Констатувальний експеримент дав змогу з'ясувати реальний стан підготовленості майбутніх фахівців цивільного захисту, який характеризує діяльність ЗВО ДСНС України в цілому. Анкетування, оцінювання й опитування засвідчили, що більшість випускників свідомо пов'язали своє життя зі службою цивільного захисту і розуміють потребу наполегливої професійної підготовки, їм притаманна висока вмотивованість на виконання діяльності за одержаною спеціальністю. Результати самооцінювання свідчать, що найнижчою вони вважають свої управлінські здатності, а найкращими – теоретичну та психологічну підготовленість.

Проведені заміри дають підстави стверджувати, що рівень сформованості професійної компетентності фахівців цивільного захисту у ЗВО із специфічними умовами навчання не повною мірою відповідає потребам галузі, не забезпечує здатність випускників якісно розв'язувати складні завдання із запобігання, профілактики і ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Найгірші показники за організаційно-адміністративним критерієм (лише 41 % оптимального рівня), дещо кращі – за мотиваційно-аксіологічним і когнітивно-праксеологічним, а найкраще виражені показники морально-психологічного й операційно-технологічного критеріїв (понад 60 % випускників оптимального та креативного рівнів). За усередненими результатами (рис. 3): креативний рівень професійної компетентності сформований у 11,76 % випускників-магістрів, оптимального рівня досягли 42,34 %, функціонального – 36,48 % і порогового – 9,42 % молодих фахівців цивільного захисту, які приступають до виконання службових завдань. Відзначимо, що за відгуками від ДСНС України більшість випускників після одного року роботи виявили у службовій діяльності достатню професійну компетентність, проте окремі компоненти їхнього навчання потребують корегування та розширення.

Отже, чинна система підготовки працівників ДСНС має низку недоліків, котрі призводять до недостатньої ефективності процесу професійної підготовки, що й спонукало нас до пошуку шляхів його вдосконалення. Під час формувального експерименту були поставлені завдання, пов'язані з модернізацією діяльності ЗВО

ДСНС України шляхом реалізації інноваційної системи професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі.

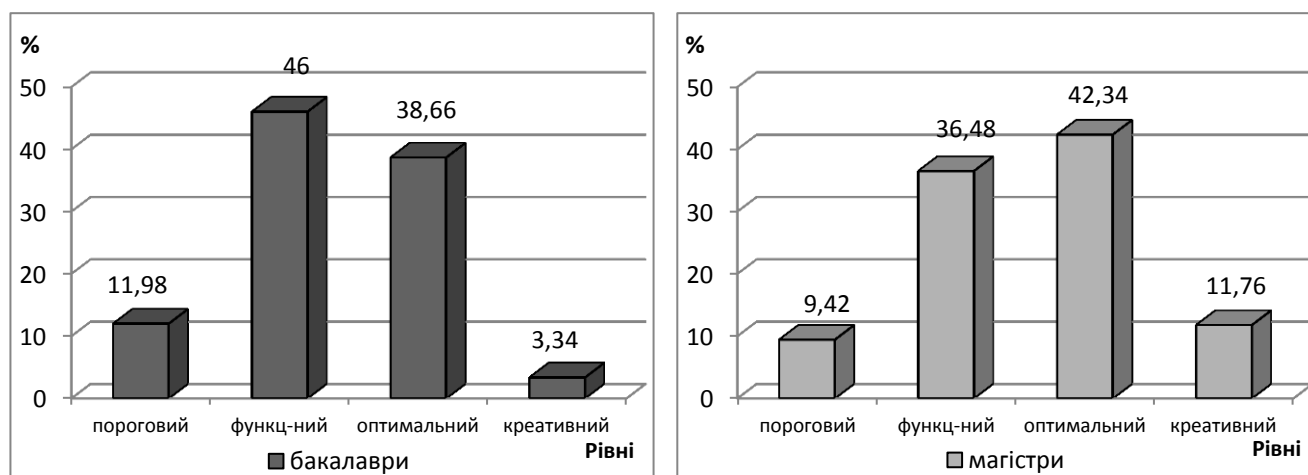

Рисунок 3. Розподіл рівнів професійної компетентності випускників за даними констатувального експерименту

Щоб достовірно визначити рівень професійної компетентності майбутніх фахівців було обчислено репрезентативний обсяг вибірки (170 осіб). Проводилось три заміри: на початку IV курсу, на початку V курсу та на VI курсі (2017–2019 рр.). Порівняння одержаних даних свідчить про переважання на першому зрізі порогового та функціонального рівнів інтегрованої (за всіма критеріями) професійної компетентності курсантів і студентів. Водночас, початкові показники обох груп є статистично однаковими. Наприкінці дослідження серед учасників експериментальної групи, в порівнянні з контрольною, виявлено значно більше осіб з оптимальним і креативним рівнем за кожним із критеріїв професійної компетентності (рис. 4–5).

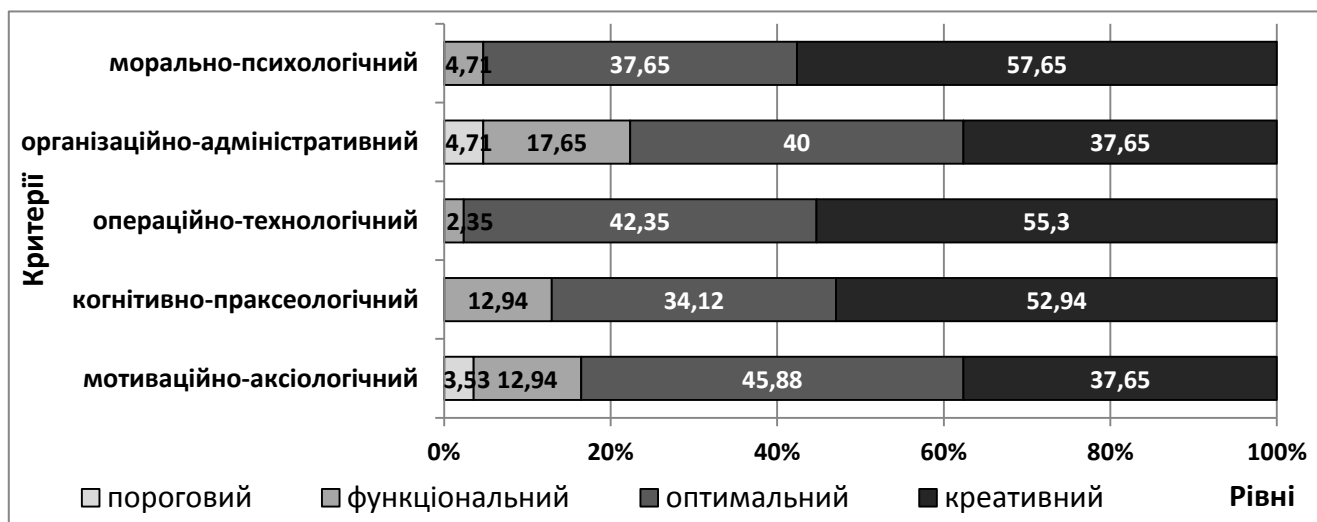

Рисунок 4. Розподіл магістрів за критеріями професійної компетентності наприкінці формування експерименту (експериментальна група)

Найвищі показники одержані за операційно-технологічним (понад 97,6 % курсантів і студентів оптимального та креативного рівнів) і морально-психологічним (95,3 %) критерієм. У контрольній групі ці показники 64,7 % і 68,2 % відповідно.

На підставі одержаних даних, з урахуванням обчислень t-критерію в програмі Statistica, робимо висновок про виражене переважання наприкінці експерименту

показників сформованості професійної компетентності в магістрів ЕГ, що пояснюється позитивним впливом застосованої нами моделі, реалізованих організаційно-педагогічних умов і методичних положень, спрямованих на інтенсифікацію та оптимізацію професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в інноваційному інформаційно-освітньому середовищі ЗВО ДСНС України.

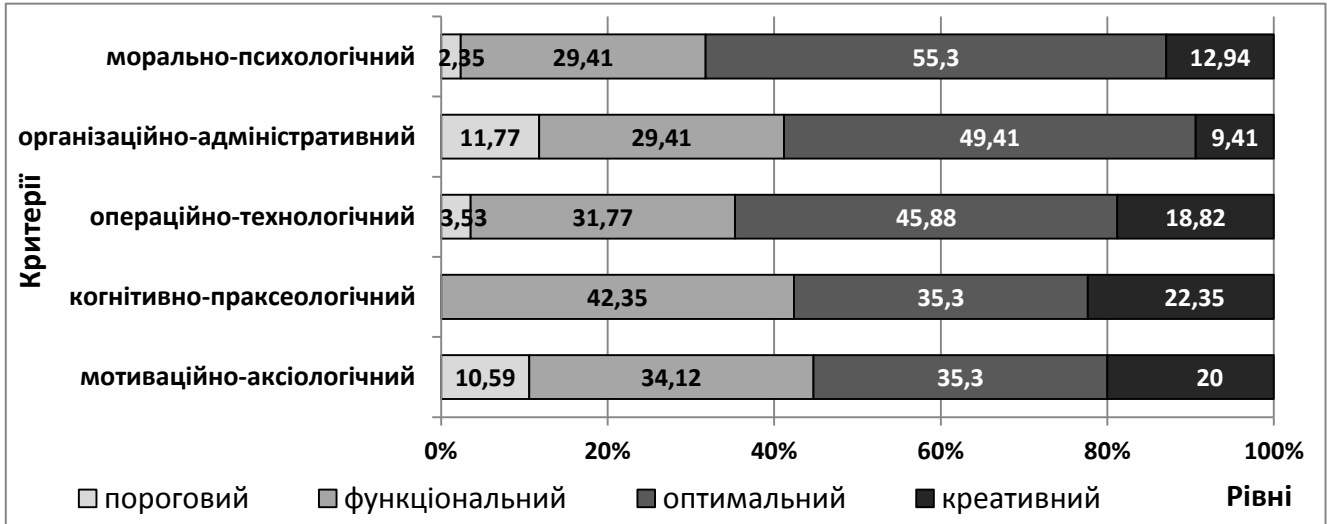

Рисунок 5. Розподіл магістрів за критеріями професійної компетентності наприкінці формульованого експерименту (контрольна група)

Порівняння якості освітнього середовища на констатувальному та формульовальному етапі показало, що після впровадження ІОС приблизно на 20 % зростає кількість опитаних, задоволених його елементами і на 10 % – тих, хто вважає їх достатніми. Водночас, суттєво зростає ІКТ-підготовленість науково-педагогічних працівників, що сприяє осучасненню технологій освітньої та науково-дослідної діяльності.

Отже аналіз експериментальних даних підтвердив ефективність впливу наших інновацій на ефективність діяльності відомчого закладу вищої освіти ДСНС України. Таким чином методологія дослідження правильна, гіпотеза підтверджена, завдання виконані, мети досягнуто. Результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили, що використання побудованої нами моделі та розробленої концепції, реалізація обґрунтованих організаційно-педагогічних умов і науково-методичного забезпечення підготовки курсантів і студентів до професійної діяльності дозволяє створити систему, що модернізує навчання, виховання та професійну підготовку за допомогою ресурсів інформаційно-освітнього середовища та, як наслідок, забезпечити підвищення рівня професійної компетентності майбутніх працівників ДСНС України, якісно підготувати їх до розв'язання службових завдань.

ВИСНОВКИ

1. Науково-педагогічний аналіз концептуально-методологічних засад професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України – фахівців цивільного захисту (генезис досліджуваної проблеми, критичне осмислення провідних теоретичних досягнень, важливих науково-методичних положень і ухвалених системних рішень, нових завдань галузі, особливостей сучасної соціально-педагогічної ситуації в контексті глобалізації, інформатизації та інших викликів) дав змогу цілісно, на

поліпарадигмальних засадах викласти основні соціально-історичні передумови і траєкторію розвитку цієї ланки вищої школи.

Проблема цивільної безпеки надзвичайно складна, комплексна, має багатоплановий характер, обіймаючи різні аспекти життєдіяльності – медико-біологічні, психофізіологічні, морально-духовні, соціально-економічні, світоглядно-філософські, національно-етнічні, культурно-освітні, науково-технічні, виробничо-технологічні, екологічні та ін. Завдання кадрового забезпечення ДСНС України та інших інституцій, причетних до цивільного захисту населення та територій країни, вимагає підготовки висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців з інноваційним, стратегічним мисленням, здатних до результативної діяльності в надзвичайних ситуаціях (природного, антропогенного, техногенного, епідеміологічного, соціального характеру), які усвідомлюють свою належність до українського народу, сучасної цивілізації, орієнтуються в реаліях, тенденціях і перспективах соціокультурного розвитку та історичної епохи, готових до життя та праці у глобальному світі, спроможних впроваджувати новітні технології у службову діяльність, креативних, зацікавлених у неперервному професійному зростанні та саморозвитку. Удосконалення системи освіти у відомчих ЗВО з урахуванням завдань інформатизації передбачає: орієнтацію на інноваційну, розвивальну та випереджальну освіту; інтеграцію всіх видів діяльності закладу за допомогою єдиної методики інформаційного обігу; розвиток нових освітніх технологій, ресурсів і засобів на основі ІКТ.

Можливості для підвищення якості підготовки працівників ДСНС України вбачаємо у створенні та реалізації інформаційно-освітнього середовища відомчих ЗВО на засадах гуманістичної філософії освіти, праксеології, семіотики і синергетики. Найвагомими методологічними підходами в діяльності ЗВО із специфічними умовами навчання є: системний, структурно-функціональний, інноваційний, інформологічний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, інтегративний, ресурсний, середовищний тощо. Дослідження ґрунтувалось на послідовному та комплексному застосуванні всіх розглянутих підходів, відповідних принципів і методів дослідження, передусім методів педагогіки професійної освіти (зокрема цілепокладання та компетентнісного проектування). Системотвірними чинниками модернізації діяльності вищої школи ДСНС України вважаємо: безперервність навчання та професійної підготовки; інтегрування у світовий освітній простір і дотримання вимог міжнародних угод і документів; оновлення й осучаснення характеру педагогічної взаємодії у вищій школі; узгодження дій суб'єктів професійної підготовки; задоволення індивідуальних потреб курсантів і студентів; інтенсифікацію освітнього процесу й управління його якістю; використання мережі Інтернет та впровадження високих технологій в освіті; створення необхідних організаційно-педагогічних, просторово-матеріальних та інформаційно-ресурсних умов для вироблення функціональних навичок (soft skills) і професійних компетентностей у здобувачів освіти з огляду на перспективні завдання галузі; урахування побажань стейкхолдерів щодо результатів навчання та виховання – рівня підготовленості випускників.

2. Професійна компетентність фахівців цивільного захисту – це інтегрована властивість особистості, що ґрунтується на професійних цінностях і внутрішніх потребах, відображає сукупність знань, умінь, навичок, досвіду, соціально та

професійно важливих особистісних якостей, що забезпечують здатність ефективно виконувати службові функції та вирішувати завдання щодо безпеки життєдіяльності громадян відповідно до суспільної місії професії. Ця інтегрована компетентність поєднує когнітивні процеси і практичний досвід, емоційно-ціннісні характеристики, соціальну поведінку, комунікативні й управлінські якості, готовність і спроможність застосовувати отримані знання, вироблені вміння та навички в конкретних службових ситуаціях. Структурно вона містить загальні компетентності (соціально значущі, загальнокультурні, загальнонаукові, загальноінструментальні), що відображають здатності фахівців цивільного захисту до співробітництва й організації конструктивної взаємодії, соціально-особистісну зрілість, емоційно-вольову стабільність і людяність, ступінь інтеріоризації етичних і правових норм, аксіологічні доміанти тощо, та фахові (загальнопрофесійні, професійно-особистісні, професійно-інструментальні та спеціалізовано-професійні), що забезпечують результативність діяльності в галузі цивільної безпеки, продуктивну співпрацю в освітньому та професійному контекстах, належну стратегічну, тактичну й операційну підготовленість і соціально-професійну адаптованість фахівців цивільного захисту. Рівні сформованості професійної компетентності фахівців визначаємо як пороговий, функціональний, оптимальний і креативний.

З урахуванням особливостей освітньої діяльності ЗВО із специфічними умовами навчання, компетентностей, котрі треба сформувані у фахівців, а також характеру професійної підготовки в інформаційно-освітньому середовищі визначено дидактичні принципи функціонування ІОС (поєднання інформаційно-освітнього й організаційно-управлінського процесів; здоров'язбереження учасників освітнього процесу; оптимізації особистісного потенціалу; інноваційної педагогічної діяльності із застосуванням ресурсів ІОС; інтелектуалізації професійної підготовки; керованості блоків і модулів ІОС; цілісності інформаційно-освітнього середовища ЗВО; динамічності структурних і функціональних елементів ІОС) і специфічні принципи підготовки фахівців цивільного захисту (єдності виховання, навчання, професійно-практичної та морально-психологічної підготовки; спрямованості освітнього процесу на професійний розвиток особистості майбутніх фахівців; функціональності професійної підготовки; інформаційної відкритості освітнього процесу; продуктивної соціально-психологічної взаємодії; самоорганізації суб'єктів навчання; соціального партнерства в галузі цивільної безпеки). Застосовані принципи дають змогу визначити стратегію й основні способи вирішення найбільш актуальних проблем професійної підготовки фахівців цивільного захисту в ЗВО із специфічними умовами навчання шляхом реалізації інформаційно-освітнього середовища.

3. Аналіз досвіду діяльності вітчизняних закладів вищої освіти ДСНС України виявив низку особливостей, суперечностей і певних недоліків традиційної системи професійної підготовки фахівців цивільного захисту, що зорієнтована на засвоєння курсантами і студентами чіткого алгоритму професійних дій, однак недостатньо сприяє виявленню та розвитку творчого потенціалу, стратегічного мислення особистості фахівця, готовності до сучасних і передбачуваних у майбутньому завдань галузі цивільної безпеки. Потужний потенціал інформаційно-комунікаційних технологій залишається недостатньо затребуваним у ЗВО із специфічними умовами навчання, що зумовлено неналежним рівнем інформаційної культури як

курсантів і студентів, так і науково-педагогічних працівників, відсутністю стійкої системи впровадження електронних освітніх ресурсів. Знижують ефективність використання ІКТ та елементів інформаційно-освітнього середовища відсутність систематизації та єдиних правил застосування комп'ютерно орієнтованих методик і технологій навчання; відсутність класифікації, опису та затверджених вимог до ЕОР, ЕНМК, методичних положень і рекомендацій щодо їх використання, невиробленість науково обґрунтованих концептуальних засад створення та розвитку сучасного ІОС у закладах вищої освіти ДСНС України тощо. Внаслідок цього, процес підготовки у відомчих ЗВО є недостатньо ефективним, а підготовленість випускників не відповідає сучасним потребам.

Для діагностування параметрів професійної компетентності курсантів і студентів ми виокремили п'ять критеріїв: мотиваційно-аксіологічний; когнітивно-праксеологічний; операційно-технологічний; організаційно-адміністративний; морально-психологічний. За кожним із них розроблені показники й обґрунтовані дескриптори, що визначались експертним методом. Оцінювання професійної компетентності курсантів і студентів випускного курсу показало, що креативний рівень професійної компетентності сформований у 11,76 % випускників-магістрів, оптимального рівня досягли 42,34 %, функціонального – 36,48 % і порогового – 9,42 % молодих фахівців цивільного захисту. Найгірші показники за організаційно-адміністративним критерієм, дещо кращі – за мотиваційно-аксіологічним і когнітивно-праксеологічним. На цій підставі вважаємо, що в професійній підготовці у відомчих ЗВО потрібно посилити інформаційну та практичну складові, надати їй більш чітко вираженої екстремально-професійної спрямованості, технологічної цілісності. Це потребує широкої інформатизації та новітніх навчальних технологій, вимагає концептуалізації й унормування процесу побудови інформаційно-освітнього середовища.

4. Інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти ДСНС України забезпечує реалізацію комплексу організаційно-управлінських, правових, освітніх та інших відносин учасників освітнього процесу через інформаційну взаємодію, зорієнтовану на потреби курсантів і студентів (студентоцентризм), і передбачає виконання державного замовлення та вимог стейкхолдерів, розподіл повноважень між усіма сторонами і суб'єктами навчання. ІОС охоплює викладачів, курсантів і студентів, командирів, адміністрацію закладу, слугує інтегрованим осередком для всіх компонентів професійної підготовки майбутніх фахівців, координує діяльність кафедр, деканатів, відділів та адміністрації ЗВО.

Інформаційно-освітнє середовище закладу вищої освіти побудоване за складною структурною схемою, що охоплює програмно-технічний (технологічна підсистема), педагогічний (навчально-виховна підсистема) і адміністративний (підсистема управління та обліку) блоки. Серед елементів ІОС виокремлено низку функціональних (за призначенням) і структурних (за будовою), які об'єднані в різні модулі: планування та управління; науково-методичного забезпечення; забезпечення освітнього процесу; інформаційного забезпечення; забезпечення виховного процесу та творчої діяльності; забезпечення науково-дослідної та пошукової діяльності; професійно-екстремального забезпечення; додаткового забезпечення; технічного забезпечення; забезпечення зовнішніх зв'язків. Модульна побудова ІОС спрямована на вдосконалення освітньої системи, а саме: застосування сучасного обладнання та

пакетів програм; розширення бази електронної бібліотеки і репозитарію; наповнення системи «Віртуальний університет»; широке використання комп'ютерно орієнтованих освітніх технологій. Архітектура інформаційно-освітнього середовища ЗВО ДСНС України базується на програмно-апаратній платформі, що уможливило підключення та використання всієї сукупності передбачених електронних ресурсів і сервісів, ефективну організацію освітньої та інших видів діяльності закладу. Воно має високий науково-методичний потенціал, придатне для швидкого переналаштування, постійного вдосконалення та динамічного використання.

5. Педагогічна модель професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО побудована на основі попередньо розробленої структурної моделі ІОС закладу вищої освіти ДСНС України, що відображає взаємодію елементів цього середовища, скерованих на вдосконалення діяльності освітньої системи та оптимізацію її структури. В педагогічній моделі виокремлено цільовизначальний, концептуальний, проектувально-організаційний, технологічно-змістовий і компетентнісно-оцінний блоки. Її реалізація передбачає не лише підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту, а й неперервний розвиток самого інформаційно-освітнього середовища як динамічної системи, що об'єднує зусилля всіх учасників освітнього процесу.

Блоки моделі та їх наповнення відтворюють організацію та функціонування елементів системи підготовки майбутніх фахівців цивільного захисту в ІОС ЗВО із специфічними умовами навчання, їх зв'язки, характеристики і властивості. Це дає змогу використовувати структурно-функціональну модель як інструмент дослідження та вдосконалення всіх напрямів діяльності ЗВО ДСНС, спрямований на підвищення якості професійної підготовки та, водночас, вдосконалення ІОС. Моделювання розглядаємо як керований процес створення та реалізації педагогічного проєкту, наслідком якого є гарантоване досягнення мети навчання, виховання та професійного розвитку курсантів і студентів. Результати апробації підтвердили, що реалізація моделі сприяє зростанню ефективності освітньої, навчально-методичної, науково-дослідної, культурно-просвітницької та організаційно-управлінської діяльності ЗВО, продуктивній навчальній і подальшій професійній діяльності випускників.

6. Для вдосконалення досліджуваної освітньої системи відповідно до авторської моделі обґрунтовані організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО – комплекс науково-педагогічних, управлінських та організаційно-методичних заходів, які засобами і технологіями ІОС забезпечують цілісність та інноваційність зовнішніх і внутрішніх впливів на систему професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України. Такими організаційно-педагогічними умовами є: застосування системного педагогічного проектування теоретичної та практичної професійної підготовки; розроблення та використання педагогічної технології управління підготовкою курсантів і студентів; науково обґрунтоване впровадження комплексної, інтегрованої ІКТ-підтримки освітнього процесу; цілеспрямована модернізація науково-методичного забезпечення навчання і виховання майбутніх фахівців цивільного захисту; неперервне підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів ЗВО із специфічними умовами навчання.

Як засвідчила експериментальна перевірка, застосування обґрунтованих організаційно-педагогічних умов у освітньому процесі відомчих закладів вищої освіти сприяє залученню курсантів і студентів до активної навчально-пізнавальної, професійно-практичної та науково-дослідницької діяльності.

7. Педагогічна концепція вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України становить складну, динамічну систему теоретико-прогностичних знань, ґрунтується на чітких методологічних засадах і спрямована на підвищення ефективності функціонування всіх підрозділів закладу вищої освіти, доступність якісної освіти незалежно від місця проживання, соціального та матеріального становища курсантів і студентів, урахування їхніх індивідуальних особливостей, задоволення особистісних потреб, а також максимальної реалізації освітніх програм і послуг професійної освіти за допомогою координаційних і регуляційних заходів для всіх учасників інформаційно-освітньої взаємодії. Основна ідея концепції – вдосконалення освітнього процесу у відомчих закладах вищої освіти ДСНС України шляхом ґрунтовної реконструкції змісту, методів і технологій професійної підготовки, наближення їх до реальних дій із ліквідації надзвичайних ситуацій за допомогою інформаційно-освітнього середовища – цілісної сукупності апаратно-програмних засобів, електронних навчально-методичних комплексів та організаційно-педагогічних умов застосування ІКТ, які сприяють налагодженню навчальної інтерактивної взаємодії між курсантами, студентами, викладачами і різноманітними електронними освітніми ресурсами, підвищенню пізнавальної активності та якості підготовки майбутніх фахівців завдяки дидактично доцільному задоволенню їхніх потреб в інформаційних послугах і навчальному контенті, а також оптимізації інформаційного, організаційного та науково-методичного забезпечення освітнього процесу й управління закладом, узгодженню режиму функціонування всіх підрозділів і служб. Це потребує модернізації системи підготовки фахівців цивільного захисту, оновлення механізмів безперервного формування та розвитку їхніх професійних компетентностей у ЗВО із специфічними умовами навчання відповідно до перетворень у соціально-економічній сфері, швидкого розповсюдження ІКТ і конвергенції технологічних новацій у службі порятунку та інших напрямках цивільного захисту.

8. Науково-методичне забезпечення професійної підготовки курсантів і студентів відповідно до наших пропозицій обіймає розроблення методичних засад проектування, створення та подальшого розвитку високотехнологічного ІОС, а також удосконалення навчально-методичного комплексу підготовки фахівців у інформаційно-освітньому середовищі відомчого ЗВО. Створення інформаційно-освітнього середовища є складним процесом інформатизації закладу, що реалізуються через використання різноманітних компонентів ІОС в освітній, науково-дослідній, організаційно-управлінській та інших видах діяльності закладу. Для цього необхідне оптимальне поєднання сукупності автоматизованих засобів, передусім для комп'ютерно орієнтованого навчання, продуктивної педагогічної взаємодії та пошуку електронних інформаційних джерел і заходи щодо інтерактивного спілкування курсантів і студентів не лише з викладачами, а й із провідними спеціалістами-практиками для формування належного рівня професійної компетентності.

Навчально-методичний комплекс підготовки фахівців цивільного захисту в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО із специфічними умовами навчання

спрямований на поетапне формування компонентів професійної компетентності курсантів і студентів. За допомогою інтерактивних методів, адаптованих до ІОС (комп'ютерне моделювання, програмування освітньої діяльності, тестування, кейс-метод, ділові ігри, проблемний і проєктний методи та ін.) вирішуються завдання інтенсифікації освітнього процесу та швидкого реагування на оновлення вимог галузі. Це потребує новітнього обладнання, поширення мережевих сервісів та ЕОР, постійного підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, розвитку їхньої професійно-педагогічної майстерності та ІКТ-компетентності.

Педагогічний експеримент із перевірки ефективності викладених інновацій, теоретичних положень і висновків підтвердив правильність висунутої гіпотези, про що свідчить позитивна динаміка рівня професійної компетентності майбутніх фахівців цивільного захисту – працівників ДСНС України за всіма критеріями. Найвищі показники одержані за операційно-технологічним (понад 97,6 % курсантів і студентів оптимального та креативного рівнів) і морально-психологічним критерієм (95,3 % відповідно), найменш розвинутими залишилися показники організаційно-адміністративного критерію – лише близько 77,6 % випускників досягли оптимального та креативного рівнів. Загалом, підвищилася мотивація випускників до самостійної практичної діяльності, беззастережного виконання службового обов'язку, вироблення власної професійної позиції, неперервного продовження саморозвитку та самореалізації у світі, що змінюється. На підставі узагальнення одержаних даних і визначення їх статистичної достовірності обґрунтовано стверджуємо про значне переважання результатів професійної підготовки курсантів і студентів, які навчалися за нашою методикою в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО ДСНС України.

Виконане дослідження дало підстави сформулювати пропозиції ДСНС України (Інституту державного управління у сфері цивільного захисту, Українському науково-дослідному інституту цивільного захисту) щодо вдосконалення Кодексу цивільного захисту України в частині освітньої діяльності. Передусім, у гл. 18. «Підготовка фахівців з питань цивільного захисту» необхідно передбачити окрему статтю, присвячену концептуальним підходам до підготовки керівного складу та фахівців із вищою освітою, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів із питань цивільного захисту. У ній, зокрема, доцільно наголосити на створенні інформаційно-освітнього середовища з метою розв'язання низки суперечностей у діяльності відомчих ЗВО, інтегрування інформаційних засобів і ресурсів відомчих закладів вищої освіти, що сприятиме цілісності та фундаментальності освітнього процесу, орієнтації на інтереси особистості, упровадженню новітніх методів і технологій навчально-пізнавальної діяльності курсантів і студентів, підвищенню якості навчання у ЗВО ДСНС України та інтеграції сфери цивільного захисту в європейській освітній і науковий простір.

Викладені результати, звісно, не вичерпують усіх аспектів порушеної науково-педагогічної проблеми. Подальшого дослідження потребує вдосконалення неперервної професійної підготовки кадрів ДСНС України, в тому числі у площині проєктування та реалізації процесу модернізації управління ЗВО із специфічними умовами навчання, структурування механізмів надання освітніх послуг, а також реалізації дуальної системи професійної освіти. Посиленої уваги надалі вимагатиме навчання профільних дисциплін і практична професійно-екстремальна підготовка майбутніх

фахівців із використанням інтелектуальних систем навчання на основі технологій штучного інтелекту, експертних систем, нейронних мереж, генетичних алгоритмів тощо. Найближчим пріоритетним завданням є дослідження та широке впровадження високоефективних технологій віртуальної та доповненої реальності для формування професійно-практичних умінь і навичок курсантів і студентів. Мають бути також визначені критерії ефективності інформаційно-освітнього середовища та його ресурсного потенціалу в закладах освіти із специфічними умовами навчання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Коваль М. С. Система професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти : монографія. Львів : ПАІС, 2019. 544 с.
2. Oshchapovsky V. V., Koval M. S., Shylo V. V., Kurylas O. R. Activity of the Student during Evaluation of his Knowledge. *Badania w dydaktykach przedmiotow przyrodniczych* : monografia. Kraków : Pedagogical University of Krakow, 2010. P. 281–285.
3. Варій М. Й., Козяр М. М., Коваль М. С. Військова психологія і педагогіка : посіб. / за заг. ред. М. Й. Варія. Львів : Сполом, 2003. 624 с.
4. Кадемія М. Ю., Козяр М. М., Кобися В. М., Коваль М. С. Соціальні сервіси Веб 2.0 і Веб 3.0 у навчальній діяльності : навч. посіб. Вінниця, 2010. 239 с.
5. Козяр М. М., Коваль М. С. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Знання, 2013. 327 с.
6. Козяр М. М., Коваль М. С. Розвивати лицарські традиції. *Професійно-технічна освіта*. 1998. № 2. С. 30–31.
7. Коваль М. С. Типологія стилів професійного спілкування військового керівника. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця, 2000. С. 170–172.
8. Коваль М. С. Формування індивідуального стилю професійного спілкування у майбутніх офіцерів пожежної охорони. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету* : зб. наук. пр. Серія : Педагогіка і психологія. Вінниця, 2000. Вип. 2. С. 119–123.
9. Коваль М. С., Кузик А. Д., Рак Т. Є. Технологія використання мережного мультимедійного навчального комплексу HiClass–II у професійній підготовці фахівців пожежної охорони. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 5. С. 111–118.
10. Коваль М. С. Закономірності військово-педагогічного процесу. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2004. Вип. 4. С. 412–417.
11. Коваль М. С., Козяр М. М., Ренкас А. Г., Рак Т. Є. Використання WEB- технологій у навчальному процесі ЛПБ МНС України. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2005. Вип. 7. С. 337–340.

12. Гудим В. І., **Коваль М. С.**, Козяр М. М., Рудик Ю. І. Сучасні вимоги щодо електротехнічної підготовки спеціалістів у ВНЗ МНС України. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2005. Вип. 8. С. 263–267.
13. Гудим В. І., **Коваль М. С.**, Козяр М. М. Сучасні технології виконання лабораторних робіт з електротехніки. *Педагогічний процес: теорія і практика* : зб. наук. пр. 2005. Вип. 2. С. 80–85.
14. **Коваль М. С.**, Шуневич Б. І. Впровадження комбінованого і дистанційного навчання: досвід роботи та перспективи розвитку. *Педагогічний процес: теорія і практика* : зб. наук. пр. 2006. Вип. 2. С. 47–54.
15. **Коваль М. С.**, Шуневич Б. І. Електронне дистанційне і комбіноване навчання у львівських вищих освітніх закладах. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2006. № 1. С. 199–203.
16. **Коваль М. С.**, Шуневич Б. І. Шляхи популяризації комбінованого та дистанційного навчання у ЛДУ БЖД. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2007. № 1. С. 207–210.
17. **Коваль М. С.**, Шуневич Б. І. Перспективи укладання дистанційних курсів у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності* : зб. наук. пр. Львів : ЛДУ БЖД, 2007. Вип. 1. С. 38–43.
18. **Коваль М. С.** Використання мобільного навчання в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. Вип. 16. С. 371–376.
19. **Коваль М. С.**, Вовчата Н. Я. Навчальний тренінг із пожежно-рятувальної справи як чинник вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців МНС. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. № 3. С. 131–137.
20. **Коваль М. С.** Оцінювання досягнень курсантів ВНЗ МНС за допомогою технологій «Портфоліо». *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2009. Вип. 22. С. 327–331.
21. **Коваль М. С.**, Кузик А. Д., Вовчата Н. Я. Кадрове забезпечення вищих навчальних закладів МНС України (на прикладі Львівського державного університету безпеки життєдіяльності). *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету* : зб. наук. пр. Серія : Педагогіка і психологія. Вінниця : ТОВ «Планер», 2008. Вип. 25. С. 154–158.
22. **Коваль М. С.** Роль мультимедійних та інформаційних технологій на практичних заняттях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2009. № 6. С. 70–75.
23. **Коваль М. С.** Інформаційні технології в самостійній і позааудиторній роботі студентів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2010. Вип. 23. С. 431–436.
24. **Коваль М. С.** Професійна адаптація – один із найефективніших методів у навчальному процесі ВНЗ МНС України. *Педагогіка і психологія професійної*

освіти. 2011. № 6. С. 50–55.

25. **Коваль М. С.**, Кусій М. І. Впровадження інноваційних технологій у навчальний процес Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2012. Вип. 29. С. 387–392.

26. **Коваль М. С.** Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освіті. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2016. Вип. 45. С. 236–239.

27. Кадемія М. Ю., **Коваль М. С.** Відкрите SMART-середовище навчання в підготовці педагогічних працівників у закладах вищої освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2018. Вип. 50. С. 281–284.

28. **Коваль М. С.** Анкетування у навчальних закладах України. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2018. Вип. 51. С. 266–269.

29. **Коваль М. С.**, Коваль І. С. Загальнонаукові методологічні підходи до формування професійної готовності майбутніх рятувальників. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2018. Вип 17. С. 140–144.

30. **Коваль М.**, Козяр М., Литвин А. Педагогічна модель формування готовності фахівців цивільного захисту до професійної діяльності. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. Львів : ЛДУ БЖД, 2018. Вип 18. С. 151–159.

31. **Коваль М.** Концептуальні засади модернізації підготовки фахівців служби цивільного захисту в закладах вищої освіти ДСНС України. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2019. Вип. 19. С. 139–145.

32. **Коваль М.** Підготовка фахівців служби цивільного захисту у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання: психолого-педагогічний аспект. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2019. Вип. 1 (9). С. 78–80.

33. **Коваль М.**, Кусій М., Гіптерс З. Психолого-педагогічний аспект підготовки фахівців служби цивільного захисту у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. *Нові технології навчання* : зб. наук. пр. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Київ, 2019. Вип. 92. С. 122–128.

34. **Коваль М. С.**, Кусій М. І. Формування інтелектуальної культури студентів – майбутніх офіцерів служби порятунку в процесі вивчення математичних дисциплін. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2019. Вип. 2 (10). С. 80–84.

35. Ощиповський В. В., **Коваль М. С.**, Логвиненко В. М., Поцюрко О. Ю. Логика как необходимый элемент в подготовке спасателей. *Пожаровзрывобезопасность*. 2007. Т. 16. № 5. С. 6–9.

36. Ощеповский В. В., Яремко З. М., **Коваль М. С.**, Мыхаличко Б. М. Новый подход к оцениванию знаний при подготовке специалистов аварийно-спасательных служб. *Пожаровзрывобезопасность*. 2009. Т. 18. № 6. С. 13–16.
37. **Коваль М. С.** Логика как необходимый элемент в подготовке спасателей. *Technika, Informatyka, Inżynieria Bezpieczeństwa* : Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. 2014. Т. II. S. 141–146.
38. Руденко Л., **Коваль М.**, Литвин А. Методологічні підходи до формування комунікативних якостей у майбутніх фахівців цивільного захисту. *Nauka, edukacja, wychowanie i praca* : księga jubileuszowa dedykowana Franciszkowi Szloskowi / Red. N. Nyczkało, J. Kunikowski, G. Wierzbicki. Warszawa Siedlce, 2018. S. 217–231.
39. **Koval M. S.**, Hipters Z. V., Kusiy M. I. Problems of application of andragogical principles of students' education (Проблеми застосування андрагогічних принципів навчання студентів). *The Unity Of Science* : International scientific professional periodical journal. December 2019 – January 2020. Czech Republic, Prague ; Vienna, Austria, 2020, P. 38–41.

Опубліковані праці апробаційного характеру

40. Гудим В., **Коваль М.**, Козяр М., Постолик А., Юрків Б. Методологія виконання лабораторних робіт з електротехніки у комп'ютерній лабораторії. *Zeszyty naukowe Politechniki Czestochowskiej. Metody i systemy komputerowe w awtomatyce i elektrotechnice* : Srodko-woeuropejska VI konferencja naukowo-techniczna, Czestochowa–Poraj, 16–17 wrzesnia 2005., Czestochowa, 2005. S. 81–83.
41. Ощеповський В. В., **Коваль М. С.**, Мыхаличко Б. М., Коваль А. М., Яремко З. М. О формировании навыков логического мышления у работников аварийно-спасательных служб в современных условиях. *Чрезвычайная ситуация: предупреждения и ликвидация* : IV междунар. конф. Минск, 2007. Т. 3. С. 68–69.
42. **Koval M. S.**, Mirus O. L., Narchuk A. I. Perspectives of labor market formation in conditions of post-industrial society (Industry 4.0). *Vplyv industry 4.0 na tvorbu pracovných miest* : zborník odborných príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, Trenčianske Teplice, Slovenská republika, 22 novembra 2018. Trenčín : Publishing House Alexander Dubček University in Trenčín, 2019. S. 114–124.
43. Гіптерс З. В., **Коваль М. С.**, Кусій М. І. Андрагогічні принципи навчання студентів: проблеми застосування. *Perspectives of world science and education* : Abstracts of the 5th International scientific and practical conf., Osaka, Japan, 29-31 January 2020. Osaka : CPN Publ. Group, 2020. P. 320–327.
44. Гіптерс З. В., **Коваль М. С.**, Кусій М. І. До проблеми підготовки фахівців з безпеки життєдіяльності: психолого-педагогічний аспект. *Perspectives of world science and education* : Abstracts of the 5th International scientific and practical conf., Osaka, Japan, 29-31 January 2020. Osaka : CPN Publ. Group, 2020. P. 328–336.
45. **Коваль М. С.**, Кузик, А. Д., Рак Т. Є. Використання мультимедійного комплексу HiClass II у процесі викладання пожежних дисциплін. *Пожежна безпека* : зб. наук. пр. Львів : ЛПБ, УкрНДІПБ МВС України, 2002. Вип. 2. С. 101–104.
46. **Коваль М. С.**, Парубок О. М. Застосування комп'ютерних технологій у дистанційному навчанні майбутніх фахівців цивільного захисту. *Педагог професійної школи* : зб. наук. пр. Київ, 2006. Вип. 7. С. 134–137.

47. **Коваль М. С.**, Шуневич Б. І., Кахович А. С. Досвід організації та проведення дистанційного спілкування. *Інформаційні та телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. Львів : ЛДУ БЖД, 2006. С. 119–125.
48. Ковалишин В. В., **Коваль М. С.**, Рак Ю. П. Інформаційні технології в сучасній освіті: стан та перспективи. *Інформаційні та телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. Львів : ЛДУ БЖД, 2006. С. 257–261.
49. Ощатовський В. В., **Коваль М. С.**, Михалічко Б. М., Гудименко О. В., Семенюк П. В. Особливості оцінювання знань курсантів у підготовці спеціалістів аварійно-рятувальних служб. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. Львів : ЛДУБЖД, 2009. Вип. 2, ч. 1. С. 223–225.
50. **Коваль М. С.**, Шуневич Б. І. Зарубіжний і вітчизняний досвід підготовки викладачів до впровадження дистанційного навчання. *Інформаційні та телекомунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. Вип. 2, ч. 2. С. 270–274.
51. **Коваль М. С.**, Сірко Р. І. Врахування особливостей психологічної поведінки людей під час надзвичайних ситуацій та при проектуванні готельних комплексів. *Пожезна безпека* : зб. наук. пр. Львів : ЛДУ БЖД, 2009. № 14. С. 62–66.
52. **Коваль М. С.** Роль інформаційних технологій у дидактичній та науковій роботі викладача. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 12–14 листоп. 2012 р. Київ ; Львів, 2012. Вип. 3, ч. 1. С. 288–291.
53. **Коваль М. С.** Використання технології веб-квест у навчальному процесі. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. Харків : НТУ «ХПІ». 2014. Вип. 38–39 (42–43). С. 132–142.
54. **Коваль М. С.** Роль інформаційно-комунікаційної компетентності в професійній діяльності викладачів ВНЗ ДСНС. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. Київ ; Львів : ЛДУ БЖД, 2015. Вип. 4, ч. 1. С. 231–235.
55. **Коваль М. С.**, Кусій М. І. Застосування засобів інтерактивного навчання у вивченні професійних дисциплін. *Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній освіті: досвід, проблеми, перспективи* : зб. наук. пр. Львів : ЛДУБЖД, 2017. Вип. 5. С. 234–237.
56. **Коваль М. С.**, Коваль І. С. Загальнодидактичні принципи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. *Молодий учений*. № 12 (64) 2018 р. С. 95–99.
57. **Коваль М. С.**, Литвин А. В. Удосконалення підготовки фахівців у галузі цивільного захисту. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи* : зб. наук. праць. Київ–Гомель, 2019. Вип. 4: в 2-х томах. Т. 1. С. 24–28.
58. **Коваль М. С.** Психолого-педагогічні та правові аспекти формування моралі і духовності особистості. *Проблеми становлення духовності і моралі молоді людини в сучасних умовах* : тези допов. міжвуз. наук.-теорет. конф. Львів, 2003. С. 7.
59. **Коваль М. С.** Застосування комп'ютерних технологій для здійснення дистанційного навчання майбутніх фахівців цивільного захисту. *Теоретичні та методичні засади розвитку професійно-педагогічної освіти у контексті європейської інтеграції* : тези допов. 4-ї міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12 травня 2005 р. Київ, 2005. С. 9.

60. **Коваль М. С.**, Ощাপовський В. В., Логвиненко В. М. Навички логічного мислення як елемент підготовки працівників аварійно-рятувальних служб в сучасних умовах. *Пожежна безпека* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Черкаси, 15–16 листопада 2007. Черкаси, 2007. С. 76–77.
61. **Коваль М. С.** Використання відео тренінгу у ВНЗ МНС. *Сучасні освітні технології у професійній підготовці майбутніх фахівців* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 25–26 жовтня 2011 р. Львів, 2011. С. 198–199.
62. **Коваль М. С.** Роль соціолінгвістичної та прагматичної компетенцій у мовній підготовці військовослужбовців. *Військова освіта і наука: сьогоднішня та майбутня* : тези VII міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 24–25 лист. 2011. Київ, 2011. С. 212–213.
63. **Коваль М. С.**, Вовчата Н. Я. Мультимедійні технології у викладанні іноземних мов для підготовки фахівців МНС до Євро–2012. *Лінгвістичні проблеми та інноваційні підходи до викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах* : тези V міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 19–21 квітня 2012 р. Львів, 2012. С. 89.
64. **Коваль М. С.** Формування професійної готовності майбутніх рятувальників. *Сучасний рух науки* : тези доп. V міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Дніпро, 7–8 лютого 2019 р. Дніпро, 2019. С. 318–322. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2019/02/Zbirnik-5-mizhnarodna-nauk-prakt-konf.pdf>.
65. **Коваль М. С.** Структура інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти ДСНС України. *Особистість в екстремальних умовах* : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф., м. Львів, 17 травня 2019 р. Львів, 2019. С. 29–31.
66. **Коваль М. С.** Концепція підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Переяслав-Хмельницький, 31 травня 2019 р. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 47. С. 227–231.
- Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації**
67. **Koval M.**, Hipters Z. Economic education as a factor of social protection: retrospective view. *Modern Technologies of Society Development* : Collective Scientific Monograph / Ed. by W. Duczmal, I. Ostopolets. Opole : PH WSZiA, 2019. P. 247–257.
68. **Коваль М. С.**, Вовчата Н. Я. Іван Павло II – виховник ХХІ століття. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2008. № 6. С. 191–196.
69. Ощাপовский В. В., **Коваль М. С.**, Мирус А. Л. Фосфорный пожар (Ожидов, Украина): уроки и новый подход к управлению рисками возникновения пожаров и возгораний. *Пожаровзрывобезопасность*. 2011. Т. 20. № 8. С. 38–41.
70. **Коваль М. С.**, Гіптерс З. В. Участь громадських організацій у забезпеченні життєдіяльності населення Західної України. *The Unity of Science* : International scientific professional periodical journal. December 2018 – January 2019, Czech Republic, Prague. Vienna, Austria, 2019. P. 23–26.

АНОТАЦІЇ

Коваль М. С. Теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, Вінниця, 2020.

У дисертаційній роботі обґрунтовано та розроблено теоретичні та методичні засади модернізації професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі, що ґрунтується на положеннях системного, структурно-функціонального, інноваційного, інформологічного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, інтегративного, ресурсного та середовищного підходів; враховує структуру професійної діяльності фахівців у галузі цивільної безпеки, зарубіжний досвід професійної освіти, тенденції інформатизації тощо. Виявлено функції та структура інформаційно-освітнього середовища закладу вищої освіти ДСНС України; визначено специфічні принципи підготовки до професійної діяльності фахівців цивільного захисту у ЗВО із специфічними умовами навчання; побудовано модель професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі ЗВО, обґрунтовано й реалізовано організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності; створено концепцію вдосконалення професійної підготовки працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі відомчих ЗВО, розроблено навчально-методичний комплекс підготовки фахівців цивільного захисту в ІОС ЗВО.

Доведено, що використання побудованої моделі та розробленої концепції дозволяє створити організаційно-педагогічні умови, що інтенсифікують професійну підготовку за допомогою ресурсів інформаційно-освітнього середовища та підвищити рівень компетентності майбутніх працівників ДСНС України.

Ключові слова: Державна служба України з надзвичайних ситуацій, заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання, інформаційно-освітнє середовище, професійна компетентність, система професійної підготовки, фахівці цивільного захисту.

Koval M. S. Theoretical and methodical basis of professional training of future employees of the SES of Ukraine in the information and educational environment. – Manuscript.

The thesis for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methods of Professional Education. – Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, The Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2020.

The thesis substantiates and develops a theoretical and methodical basis of modernization of professional training of future employees of the State Emergency Service (SES) of Ukraine in the information and educational environment (IEE), founded on the principles of humanistic philosophy of education, praxeology, semiotics and synergetics; the provisions of system, structural and functional, innovative, informological, personal and activity, competence, integrative, resource and environmental approaches; the theory of professional development and self-development of the personality and environmental pedagogy; takes into account modern psychological and pedagogical approaches to the modernization of the content, methods and technologies of professional training in higher educational institutions (HEI), the structure of professional activity of specialists in the field of civil security, the foreign experience of professional education, informatization trends, etc.

The information and educational environment of the institution of higher education of the SES of Ukraine covers software and hardware (technological subsystem), pedagogical (educational subsystem) and administrative (management and accounting subsystem) blocks. Among the elements of IEE there are a number of functional and structural ones, which are combined into different modules: planning and management; scientific and methodological support; ensuring the educational process; information support; educational process and creative activity; research activities; professional and practical and extreme and psychological support; technical support; external links. The modular construction of the information and educational environment is aimed at the use of modern equipment and software packages; expanding the base of the electronic library and repository; filling the Virtual University in all disciplines; widespread use of computer-based educational technologies. IEE ensures the implementation of a set of organizational and managerial, legal, educational and other relations of the participants of the educational process through the information interaction focused on the needs of cadets and students, and provides for the implementation of the state order and requirements of stakeholders, the distribution of powers between all the parties and subjects of training.

Taking into account the peculiarities of educational activities of a HEI with specific studying conditions, the competencies that specialists need to be taught as well as the nature of training in the information and educational environment the didactic principles of IEE functioning and specific principles of the training of civil defense specialists are revealed. The pedagogical model of professional training of future employees of the SES of Ukraine in the information and educational environment of the HEI is based on the structural model of the IEE of the higher educational institution of the SES of Ukraine, which reflects the interaction of elements of this environment aimed at improving the educational system and optimizing its structure. In the pedagogical model the purposeful, conceptual, design and organizational, technological and semantic and competence and assessment blocks are distinguished. Its implementation involves not only improving the training quality of future civil defense professionals, but also the continuous development of the information and educational environment as a dynamic system that unites the efforts of all the participants of the educational process.

The organizational and pedagogical conditions for the formation of professional competence of civil defense specialists in the information and educational environment of a HEI are substantiated – a set of scientific and pedagogical, managerial and organizational and methodological measures that through the means and technologies of IEE ensure the integrity and innovation of external and internal influences on the system of professional training of future employees of the SES of Ukraine. The pedagogical concept of improving the professional training of employees of the SES of Ukraine is a complex, dynamic system of theoretical and prognostic knowledge which is based on clear methodological principles and is aimed at improving the efficiency of functioning of all departments of a higher education institution, an access to quality education to meet individual needs of cadets and students, as well as the maximum implementation of educational programs and vocational education services through the coordination and regulatory measures for all the participants of information and educational interaction.

The scientific and methodological support of the professional training of cadets and students aimed not at developing methodological design principles, the creation and

further development of high-quality and high-tech IEE, but at improving the educational and methodological complex of training specialists in the information and educational environment of the departmental HEI is theoretically substantiated and experimentally tested. It is proved that the use of the built model and developed concept allows creating organizational and pedagogical conditions that intensify professional training with the help of information and educational environment resources and increasing the competence level of future employees of the SES of Ukraine.

Key words: State Emergency Service of Ukraine, institutions of higher education with specific studying conditions, information and educational environment, professional competence, system of professional training, civil defense specialists.

Коваль М. С. Теоретические и методические основы профессиональной подготовки будущих работников ГСЧС Украины в информационно-образовательной среде. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, Министерство образования и науки Украины, Винница, 2020.

В диссертационной работе обоснована и разработаны теоретические и методические основы модернизации профессиональной подготовки будущих работников ГСЧС Украины в информационно-образовательной среде, основанной на положениях системного, структурно-функционального, инновационного, информологического, личностно-деятельностного, компетентностного, интегративного, ресурсного и средового подходов; учитывающей структуру профессиональной деятельности специалистов в области гражданской обороны, зарубежный опыт высшего образования, тенденции информатизации и т. д.

Выявлены функции и структура информационно-образовательной среды учреждения высшего образования ГСЧС Украины; определены специфические принципы подготовки к профессиональной деятельности специалистов гражданской защиты в вузе со специфическими условиями обучения; построена модель профессиональной подготовки будущих работников ГСЧС Украины в информационно-образовательной среде вуза, обоснованы и реализованы организационно-педагогические условия формирования профессиональной компетентности; создана концепция совершенствования профессиональной подготовки работников ГСЧС в информационно-образовательной среде ведомственных вузов, разработан учебно-методический комплекс подготовки специалистов гражданской защиты в ИОС вуза.

Доказано, что использование построенной модели и разработанной концепции позволяет создать организационно-педагогические условия, интенсифицирующие профессиональную подготовку с помощью ресурсов информационно-образовательной среды и повысить уровень компетентности работников ГСЧС Украины.

Ключевые слова: Государственная служба Украины по чрезвычайным ситуациям, учреждения высшего образования со специфическими условиями обучения, информационно-образовательная среда, профессиональная компетентность, система профессиональной подготовки, специалисты гражданской защиты.

Підписано до друку 14.09.2020 р.
Формат 60*84/16. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Гарнітура Times New Roman
Умов. друк. арк. 1,9.
Зам. № 205
Наклад 100 прим.

Видрукувано з оригінал-макету замовника.

Видавець та виготовлювач ТОВ «Друк»
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 25
тел.: (0432) 46-51-17
E-mail: ua.druk2015@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1077 від 25.04.2007 р.